

Undersøgelse om de gnostiske Citationer af det Nye Testaments Skrifter i *Philosophumena*, VII, 20—27.

Af Dr. theol. **C. E. Scharling.**

(Meddeelt i Mødet d. 13de Marts 1868).

Man har i nyere Tid paastaaet, at der ikke findes noget Spor af det fjerde kanoniske Evangelium hverken hos Kirkefædrene eller hos Gnostikerne eller hos Montanisterne før 170 Aar eft. Chr. Dette Evangelium — siger man — kom først i Brug hos de sildigere Gnostikere, efter Basilides († 135), Valentinus (138—160), Marcion (138—150). Dog kan man ikke eftervise, at de tilskreve det Apostlen Johannes. Først Kirkelærere, Canones og Fortællinger fra Slutningen af 2det Aarh. erklære det for Apostlen Johannes' Skrift; men de støtte sig i denne Henseende kun paa deres Tids Mening, uden at lade see nogen historisk Grund, hvorpaa deres Forsikringer hvilede. Selv efter Evangeliets almindelige Anerkjendelse vedligeholdte sig Sporene af den tidligere Ikke-Anerkjendelse indtil tredie Aarhundrede¹⁾.

I Forbindelse med Grunde, hentede fra det fjerde Evangeliums indre Beskaffenhed, har man af Hensyn til hiin Mangel paa udvortes Vidnesbyrd indtil 170 eft. Chr. erklæret det fjerde kanoniske Evangelium for et Værk af en Christen fra Midten af det 2det Aarh.

¹⁾ J. H. Scholten, Die ältesten Zeugnisse betreffend die Schriften des N. T. Aus dem Holländischen übersetzt von Carl Manchot. Bremen 1867. S. 180. Slg. Baur, Kritische Untersuchungen über die kanon. Ev. 1847. Schwegler, Nachapostol. Zeitalter, 1846. Zeller, Theol. Jahrb. 1845. Hilgenfeld, Das Ev. und die Brr. Joh. 1849. Die Ev. nach ihrer Entstehung u. s. w. 1854; etc.

Til Gjendrivelse af disse Paastande er der — foruden andre Grunde, som baade tidligere og sildigere ere blevne gjorte gjældende — som afgjørende blevet paaberaabt de Oplysninger, hvilke ere blevne bekjendte ved Opdagelsen af et Haandskrift, som Makedoneren Minoïdes Minas (*Μηνῶς*) bragte fra Klostret paa Athos til Paris i Aaret 1841, og som første Gang udgaves i A. 1851 af den franske Bibliothekar Emmanuel Miller under Titelen: *Ωριγένους Φιλοσοφούμενα ἢ κατὰ πασῶν αἱρέσεων ἔλεγχος*, Oxonii, e typographeo academico MDCCCLII. XII. pp. 348. 8°. ¹⁾ At dette Skrift ikke, som den første Udgiver ²⁾ antog, er forfattet af Origines, derom er man nu temmelig enig, medens Fleerheden af Lærde, som have indladt sig paa derhen hørende Undersøgelser, er tilbøielig til at henhøre det til Hippolyt. Saameget staaer fast, at det er affattet før Midten af det tredie christelige Aarhundrede (mellem 225 og 250) og hidrører fra en betydelig kirkelig Mand, der ikke blot var i Besiddelse af en nøiagtig Kjendskab til de forskjellige hærteske Parti-Anskuelser, men tillige orienteret i den ældre Philosophie, Religionerne og de mythologiske Forestillingskredse ³⁾. Hans Hovedopgave var nærmest at give en fuldstændig Fremstilling og Gjendrivelse af alle Kjætterier til hans Tid. Medens Irenæus († 202) og Tertullian († 220) hidtil havde været de fornemste Kilder, hvorfra man øste sine Efterretninger om denne Gjenstand, udbredtes nyt Lys og udfyldtes mange

¹⁾ Haandskriftet omfatter ikke hele Værket; af de ti Bøger, hvoraf det har bestaaet, have vi her kun de syv sidste. Af Værkets tre første Bøger, som ikke findes i Haandskriftet, har man imidlertid længe kjendt den første Bog, hvoraf haves Afskrifter i flere Bibliotheker, og som udgaves første Gang 1701 efter et florentinsk Haandskrift af Jacob Gronovius under Titelen: *Fragmentum philosophumenon*.

²⁾ *Philosophumena* er senere blevet udgivet af L. Duncker og F. G. Schneidewin under Titelen: *S. Hippolyti Refutationis omnium hæresium librorum, quæ supersunt*. Gött. 1859.

³⁾ See J. F. Hagen, Om det paa Athos nylig fundne formeentlig origenistiske Skrift «*Philosophumena* eller Gjendrivelse af alle Kjætterier». I Scharlings og Engelstof's Nyt Theol. Tidsskr. 4de Bd. 1853 S. 82 ff.

Huller ved «Philosophumena», der blandt Andet ydede den Fordeel fremfor Irenæus, at medens denne pleier at gjengive Gnostikernes Læresætninger saaledes, at man ikke altid veed, hvorvidt han gjengiver Gnostikernes Tanker med deres egne Ord eller med sine, citerer Hippolytus¹⁾ deres Anskuelser efter deres egne Skrifter; og medens Irenæus meget ofte ikke angiver, paa hvilke Bibelsteder de støttede deres Paastande og paa hvilken Maade de citerede hine, meddeler Hippolytus saavel Bibelstederne som de af Gnostikerne ved denne Leilighed brugte Anførelsesformler.

I 7de Bog af «Philosophumena» gives nu en Fremstilling af Basilides' og hans Tilhængeres System. Ved denne Leilighed anføres en Mængde Skriftsteder saavel af det Gamle som af det Nye Testamente, og blandt de sidste, to Steder af det johanneiske Evangelium, hvorpaa hiin Gnostiker skal have beraabt sig til Understøttelse for sin Lære. Da nu Basilides skal være fremtraadt og have forfattet sine Skrifter under Keiserne Trajan (98—117 eft. Chr.) og Hadrian (117—138), maa den Omstændighed, at han kjendte og benyttede vort fjerde kanoniske Evangelium, synes tilstrækkelig til at gjendrive Paastanden om, at dette Evangelium først skulde være affattet efter Midten af det 2det Aarhundrede.

Imidlertid kunde der jo opkastes Tvivl om, hvorvidt Basilides' Optræden er at ansætte saa nær den apostoliske Tid; fremdeles, om de paaberaabte Citationer af Johannes-Evangeliet virkelig ere Citationer af dette og ikke af noget andet Skrift; thi ved Citationerne anføres der ikke Navn enten paa Skrift eller Forfatter, hvorfra de ere tagne, men der bruges følgende Formler: «dette er det, som er sagt» — «som der er skrevet» — «dette er det, som er skrevet i Evangelierne» — »dette er det, som siges i

¹⁾ Saaledes ville vi for Kortheds Skyld betegne Forfatteren til Philosophumena, om endogsaa det ikke skulde være fuldkomment sikkert, at den berømte Biskop i Portus skulde være Værkets Forfatter.

Evangelierne», og nu anføres, hvad der er blevet sagt. Endelig maa der spørges, om det ogsaa er selve Basilides og ikke nogen basilidiansk Skribent fra en sildigere Tid, af hvis Værker Forfatteren til Philosophumena har hentet sin Fremstilling af Basilides' Lære og dermed tillige de omhandlede Citationer; thi Forfatteren til Philosophumena angiver ingensteds Kilden eller Kilderne for sin Fremstilling af Basilides' Lære. Først ved et bekræftende Svar paa hine Spørgsmaal kan der tillægges det paaberaabte Vidnesbyrd fra Basilides for det johanneiske Evangeliums Tilværelse i Begyndelsen af 2det Aarh. nogen afgjørende Vægt.

Hvad nu Basilides' Levetid angaaer, da angives den Tid, da han blomstrede, temmelig almindelig som 125 eft. Chr. Til en nærmere Bestemmelse af dette Punkt har Hofstede de Groot ¹⁾ for nylig benyttet en Antydning, som han mener tidligere at være bleven overseet, nemlig Stedet i Philos. VII, 20 (p. 230 ed. Miller): «Basilides og Isidorus, Basilides' ægte Søn og Discipel, siger, at Matthias har mundtlig meddeelt dem hemmelige Lærdomme, som denne havde hørt af Frelseren i sær egen Underviisning.» I Haandskriftet læses: *Βασιλείδης τοίνυν καὶ Ἰσίδωρος, ὁ Βασιλείδου παῖς γνήσιος καὶ μαθητῆς, φησὶν εἰρηκέναι Ματθίαν αὐτοῖς λόγους ἀποκρύφους, οὓς ἤκουσε παρὰ τοῦ Σωτῆρος κατ' ἰδίαν διδασχθεῖς.* Miller har urigtigt forandret *Ματθίαν* til *Ματθαῖον* (— ogsaa af Clemens Alex. Strom VII, 17 p. 900 ed. Potter vide vi, at Basilidianerne beraabte sig paa Matthias —). Denne Feil have de Göttingske Udgivere berigtiget, men ogsaa de have forandret *φησὶν* til Plur. *φασὶν*. I Tilfælde af, at *φασὶν* er den rigtige Læsemaade, fortæller altsaa Hippolyt, at Basilides og Isidorus begge tale saaledes, hvoraf vilde følge, naar man bogstavelig holder sig til Ordene, at Matthias havde underviist baade Fader og Søn, og at altsaa

¹⁾ Basilides am Ausgange des apostol. Zeitalters als erster Zeuge für Alter und Autorität neutestamentl. Schriften etc. Deutsche vermehrte Ausgabe. Leipzig 1868 (Skriftet udkom 1867 paa Hollandsk).

ogsaa Sønnen havde været gammel nok til at kunne høre Apostlen. Hvis der derimod læses *φησιν*, da beretter Hippolytus, at Basilides siger, hvori Isidorus istemmer, at Matthias har meddeelt Basilides, og denne senere Isidorus, altsaa Matthias paa en vis Maade dem begge hine hemmelige Lærdomme. I ethvert Tilfælde var altsaa i det Mindste Basilides Matthias' Samtidige.

Med denne Beretning have vi at sammenligne Clemens Alexandrinus, der i Strom. VII, c. 17 p. 898 siger, at Basilides erklærede sig for Discipel af en vis Glaukias, der skal have været Apostlen Petrus' Tolk (*ἐρμηνεύς*), og sammesteds mod Slutningen af c. 17, p. 900 tales der om de hæretiske Partier, opkaldte efter Valentinus, Marcion, Basilides, *οἱ τοῦ Ματθαίου ἀρχαῖσι προσάγεσθαι δόξαν*. Man tør slutte deraf, siger de Groot a. St. S. 5, at Basilides har været for ung til at kunne kalde sig en Discipel af Petrus, om hvilken Apostel det var bekjendt, at han døde under Nero i Aaret 67, men at Basilides dog var gammel nok til at kunne være kommen i Berøring med Matthias, om hvis Død der ikke havdes nogen bestemt Efterretning i Kirken, og der altsaa kunde have levet indtil A. 80 eller 90 eft. Chr. Basilides kunde derfor, uden at sige noget Urimeligt, paastaae, at Matthias selv havde mundtlig meddeelt ham Jesu Christi hemmelige Lærdomme. Dette «mundtlig» ligger nemlig i Udtrykket *εἰρηκέναι*; thi dersom Matthias havde optegnet sin Underviisning skriftlig — saadanne Skrifter af Matthias omtales hos Clemens Alex., der anfører Fragmenter af Matthias' *παράδοσεις*, ligesom Eusebius (h. e. III, 25) omtaler et «Matthiæ Evangelium»; maaskee menes dog den samme Bog, hvis Affattelse muligviis netop blev foranlediget derved, at Basilides havde beraaet sig paa Matthias — da havde Basilides vel anført Skriftet ved Navn.

Med Basilides' egen Angivelse af at have været Apostles og Aposteldisciples Samtidige, stemmer forsaavidt de patristiske Vidnesbyrd overeens, som de alle henlægge Tiden, hvori den nævnte Hæretiker blomstrede, til Trajans (98—117) og Hadrians

(117—138) Regjeringstid. Til denne Tid henføres overhovedet de gnostiske Hæretikeres Fremkomst, og blandt disse maa Basilides ansees for een af de ældste, idet han betegnes baade af Eusebius i hans Chronicon til A. 133 og af Hieronymus Catal. Script. 21 «som den, fra hvem Gnostikerne stamme». Af Euseb. h. e. IV, 7 vide vi, at allerede under Hadrian forfattede Agrippa Castor et Gjendrivelsskrift af Basilides' Lære. Denne maa altsaa endnu inden Hadrians Død have havt Leilighed til at udbrede sig og udøve Indflydelse, forinden Agrippa følte sig foranlediget til at bestride den. Ifølge Hieronymus Catal. 21 (*Mortuus est autem Basilides, a quo Gnostici, in Alexandria temporibus Adriani; qua tempestate et Cochebas, dux Judaicæ factionis, Christianos variis suppliciis enecavit*) maa man antage, at Basilides' Død falder sammen med Bar-Cochbas Christenforfølgelse (altsaa mellem 132—135 eft. Chr.). Dermed kunde det synes at stride, at Clemens Alex. Strom. VII, 17 siger, at de ældste Gnostikere ere optraadte sildigere end Apostlene, «idet deres Levetid udstrakte sig fra Hadrians Tid indtil den første Antoninus (138—161 eft. Chr.), saaledes som Tilfældet var med Basilides, omendskjøndt denne roser sig af, at have havt Glaukias, Petrus' Hermeneut, til Lærer.» Imidlertid maa man erindre, at Clemens paa det anførte Sted bestræbte sig for, ligesom overhovedet Kirkefædrene¹⁾, at godtgjøre, hvorledes Gnostikerne med deres falske Lære vare yngre end Apostlene (og at altsaa den apostolisk-kirkelige, ikke Gnostikernes, Lære var den oprindelig sande christelige Lære). Om ogsaa Clemens vidste, at Basilides var død henved 135, kunde han derfor gjerne, naar han ikke strængt urgerede Ordene, betjene sig af hiint Udtryk. Men, naar Basilides døde omtrent 135 — og formodentlig ikke var nogen ung Mand, siden han i

¹⁾ Slg. Iren. V, 20: Omnes ii (hæretici) posteriores sunt quam episcopi, quibus apostoli tradiderunt ecclesias. — Hegesippus hos Eusebius h. e. IV, 22.

Isidorus allerede havde «ikke blot en Søn, men en ægte Discipel», der i egne Skrifter¹⁾ forsyarede sine og sin Faders Anskuelse, maatte Basilides, hvis han blev 60 Aar gammel, være født i A. 75 eft. Chr., hvis han blev 70 Aar, være født i A. 65. I første Tilfælde har han kunnet leve omtrent 25 Aar, i sidste Tilfælde omtrent 35 Aar samtidigt med Apostlen Johannes, og har kunnet leve nogle Aar sammen med andre Apostle, ogsaa med Matthias.

Spørge vi om Basilides' Virksomhed som Skribent, da vide vi af det anførte Sted hos Euseb. h. e. IV, 7, at Agrippa Castor i sin Gjendrivelse af Basilides' Lære omtalte «24 Bøger, som Basilides havde forfattet med Hensyn til Evangeliet (*Αγο. φησὶν, αὐτὸν εἰς μὲν τὸ εὐαγγέλιον τέσσαρα πρὸς τοῖς εἴκοσι συντάξαι βιβλία*). Dette bekræftes ved Clemens Alexandrinus, som i Strom. IV, 12 p. 506 anfører flere Steder af «den 23de Bog af Basilides' Udlægninger (*Βασιλείδης δέ, ἐν τῷ εἰκοσιῷ τρίτῳ τῶν ἐξηγητικῶν*), og ved et Citat af den trettende Bog i Archelai & Manetis Disputatio, (hos Grabe Spicil. II, 39). Origenes og Hieronymus, den Første i Hom. in Luc. I, den Anden i Prol. in Comm. super Matthæum, tale om et forresten ganske ubekjendt «Basilides' Evangelium», medens nyere Forfattere (f. Ex. endnu for nylig Tischendorf: «Wann wurden unsere Ew. verfasst?»), forklare Udtrykket i det anførte Sted af Agrippa Castor hos Eusebius: «*εἰς τὸ εὐαγγέλιον*», som om derved skulde forstaaes, at Basilides havde skrevet Forklaringer til «Evangeliesamlingen»: til vore fire kanoniske Evangelier. Men den rigtige Fortolkning af hvad der skal forstaaes ved «Basilides' Evangelium» gives os i Philosophum. VII, 25. 27, hvoraf det sees, at Basilides skjelner mellem Evangeliet eller det glade Budskab om den ypperligste Aabenbaring

¹⁾ Hos Clem. Alex. Strom. II p. 488 citeres et Sted af Isidors Skrift: *Περὶ προσφουῶς ψυχῆς* (De adnata anima). I Strom. VI, p. 767 citeres nogle Linier af Isidors «Forklaringer til Propheten Parchor» (*ἐν τῷ πρώτῳ τοῦ προφήτου Παρχῶρ ἐξηγητικῶν*).

og Evangelierne eller de forskjellige Bøger, i hvilke det glade Budskab er optegnet. Paa det første Sted, c. 25 (Miller p. 238 f.) anføres følgende Ytringer af den basilidianske Lære: «Da det nu skulde aabenbares, at vi ere Guds Børn, for hvis Skyld Skabningen sukkede og var i Smerte, i Forventning om Aabenbaringen (slg. Rom. VIII, 22. 23), kom Evangeliet i Verden og trængte igjennem al Øvrighed, Magt, Herredømme og hvad Navn nævnes kan (slg. Ephes. I, 21)» Paa det andet Sted c. 27 (Miller p. 243) siger Forfatteren af *Philosophumena*, efterat han har oplyst, hvorledes ifølge Basilides' Lære dette Evangelium havde været ubekjendt for Ogdoas og Hebdomas, de Øverste for de to Verdener, hvis Existents Basilides paastod, og hvorledes det nu derved var blevet aabenbaret for hine, hvad de egentlig vare, nemlig meget ringere Væsener, end de selv havde indbildt sig: «Jeg vil nu, for ikke at forbigaae Noget, forklare, hvad de (Basilides og hans Tilhængere) sige om Evangeliet. Evangeliet er for dem Kundskaben om det Overjordiske (*Εὐαγγέλιον ἐστὶ κατ' αὐτοὺς ἡ τῶν ὑπερκοσμίων γνώσις*), som den store Archon ikke kjendte at der er den hellige Aand, Sønnen og Gud, Alts Ophav, (den «Ikke-værende»). Dette er ifølge deres Mening Evangeliet (*τοιούτου κατ' αὐτοὺς τὸ εὐαγγέλιον*). Men Jesus er nu efter deres Mening født, saaledes som vi ovenfor have fortalt (nemlig VII, 26, at Jesus var Marias Søn, over hvem den hellige Aand var kommen). Efterat Fødselen var foregaaet, som sagt er, tildrog Alt sig med Frelseren, saaledes som der er skrevet i Evangelierne.» — Det er heraf klart, at Gjenstanden for Basilides' Udvikling eller Udlægning var Kundskaben om det Overjordiske, med andre Ord: den christelige Sandhed (*τὸ εὐαγγέλιον*), saaledes som han paastod, at den var ham mundtlig overleveret af en Apostel og en Aposteldiscipel, og som han nu efterviste at være i Overeensstemmelse med Evangelieskrifterne.

Dog var det Overeensstemmelsen ikke blot med Evangelie-

skrifterne, men ogsaa med andre Skrifter, som høre til det Gamle og det Nye Testaments Kanon, at Basilides gjorde gjældende til Bekræftelse for sine Anskuelser. I den Oversigt, som Forf. til *Philosophumena* giver af Basilides' Lære, findes et Antal af Bibelsteder, netop fra det N. T., som maa forundre os, i Sammenligning med den langt sparsommere Benyttelse deraf hos Basilides' Samtidige blandt Kirkens retroende Lærere, de saakaldte Apostoliske Fædre. I de faa Fragmenter, som ere blevne opbevarede i *Philosophumena*, findes bibelske Citationer, det ene ovenpaa det andet. Da det er af Vigtighed ogsaa at kjende de Formler, hvormed hine Bibelsteder paaberaabes, ville vi ogsaa tilføie dem. I Anledning af Skabelsen — thi Basilides antager, mærkeligt nok! en saadan og forkaster Læren om Verdens Oprindelse ved en fysisk nødvendig Emanation — hedder det, at Gud talte, og det skete, «og dette er det, som hine Mænd (*καὶ τοῦτό ἐστιν ὃ λέγουσιν οἱ ἄνδρες οὗτοι*) sige at være sagt af Moses (*τὸ λεχθὲν ὑπὸ Μωσέως*): «Bliv Lys, og Lyset blev»» Gen. I, 3; — — og dette er ogsaa det, der siges i Evangelierne (*καὶ τοῦτο, φησὶν, ἐστὶ τὸ λεγόμενον ἐν τοῖς εὐαγγελίοις*): «Det var det sande Lys¹⁾, som oplyser ethvert Menneske, der kommer til Verden (*Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον*, Joh. I, 9).»» (s. VII, 21, Miller p. 232). I VII, 22, Miller p. 235 citeres Psalm. 133, 2: «Og dette er hvad der siges (*καὶ τοῦτό ἐστι τὸ λεγόμενον*): «Som Balsam paa Hovedet, der flød ned paa Aarons Skjæg»». I VII, 25 Miller p. 238: «Som der er skrevet (*ὡς γέγραπται*): «Ogsaa Skabningen sukker og er i Smerte, forventende Guds Sønners Aabenbarelse», (slg. Rom. VIII, 19. 22). Strax efter citeres Rom. V, 13. 14: «Fra Adam til Moses herskede Døden», som skrevet staaer (*καθὼς γέγραπται*), og nu tilføier den basilidianske Udlægning:

¹⁾ Efter den sædvanlige Oversættelse af *ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν*. Maaskee rigtigere: «Tilstede var det sande Lys».

«thi den store Archon, som havde sit Maal indtil det faste Firmament, herskede og meente, at han alene var Gud, og at der var Intet over ham; thi Alt holdtes bevogtet i hemmelighedsfuld Taushed. Dette, hedder det, er (*τοῦτο, φησὶν, ἔστιν*) «Hemmeligheden, som ikke var kundgjort for de forrige Slægter» (s. Eph. III, 5); men i hine Tider ansaaes den store Archon, Ogdoaden, for at være Konge og Herre over det Hele. Forresten var paa dette Udviklingstrin ogsaa Hebdomas Konge og Herre, men Ogdoas var ubenævnelig (*ἄρρητος*), Hebdomas benævnelig (*ῥητὸν*). Det er Hebdomadens Archon, som talte til Moses og sagde: «Jeg er Abrahams og Isaaks og Jakobs Gud, og Guds Navn har jeg ikke aabenbaret dem», thi saaledes ville de, at Skriften lyder (*οὕτως γὰρ θέλουσι γεγραφθαι*; i hiint Udsagn ere nemlig Bibelstederne Exod. III, 6 og VI, 3 knyttede sammen).

Efterat dernæst i den følgende Udvikling er benyttet Rom. VIII, 22. 23 (s. ovenfor i denne Afhandling S. 8), uden at det dog er tilkjendegivet som Citat af Pauli Brev til Romerne, anføres (Philos. VII, 26) Ordspr. I, 5: Dette er det, som er sagt: «Viisdoms Begyndelse er Herrens Frygt» (*τοῦτο ἐστὶ, φησὶ, τὸ εἰρημένον*: *Ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου*). Derpaa følger følgende Citat af 1 Kor. II, 13: «dette er den i Hemmelighed forkyndte Viisdom, hvorom Skriften siger (*αὕτη ἐστὶν ἡ σοφία ἐν μυστηρίῳ λεγομένη, περὶ ἧς, φησὶν, ἡ Γραφὴ λέγει*): «Ikke med Ord, som menneskelig Viisdom lærer, men med Ord, som den Hellige Aand lærer» (*Οὐχ ἐν διδακτοῖς ἀνθρώπινης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν διδακτοῖς Πνεύματος*). I umiddelbar Forbindelse hermed berettes nu, hvorledes Ogdoas, som var bleven belært ved Evangeliet og frygtede, bekjendte den Synd, som han havde begaaet ved at ophøje sig selv. Dette er det, som er sagt (*τοῦτο ἐστὶ, φησὶ, τὸ εἰρημένον*): «Jeg bekjender min Synd og kjender min Uret og skal tilstaae den i al Evighed» — Ord, som ere en fri Benyttelse af Ps. XXXII, 5. Noget derefter finde vi to Steder af Ephes. III. 3 og 2 Kor. XII, 4, til-

ligemed en Allusion til 1 Kor. XV, 8: «Som for et utidigt Foster er den Hemmelighed bleven aabenbaret, der ikke var bleven bekjendt for de tidligere Slægter, som skrevet staaer: «Ifølge Aabenbaring er Hemmeligheden bleven mig kundgjort», og: «Jeg hørte usigelige Ord, som det ikke blev tilladt et Menneske at udsige».

Strax efter følger: «Dette er, hvad der er sagt (*Τοῦτο ἐστὶν, φησὶ, τὸ εἰρημένον*): «Den hellige Aand skal komme over Dig . . . og den Allerhøiestes Kraft skal overskygge Dig» (Luc. I, 35). Endelig læse vi noget sildigere (VII, 27. Miller p. 242): «At Alt har sine Tider, tilkjendegiver Frelseren, naar han siger: «Min Time er endnu ikke kommen» (*Οὐπω ἤκει ἡ ὥρα μου*, Joh. II, 4).

Saamange Skriftsteder findes i dette (paa 6 til 7 Octavblade i Millers Udgave) sammentrængte Udtog af Basilides' Lære!

Vi have desuden nogle andre bibelske Citater i de Fragmenter af Basilides' og hans Tilhængeres Skrifter, som ere opbevarede af Clemens Alexandrinus, Origenes, Epiphanius. Saaledes meddeles i Strom. III, 1 den Udlægning, som Basilidianerne (*οἱ ἀπὸ Βασιλείδου*) give af Matth. XIX, 11. 12 og af 1 Kor. 7, 9. Origenes i Commt. til Romerbrevet c. 5 dadler Basilides, fordi denne har urigtigen anvendt Ordene Rom. VII, 9. 10: «Jeg levede engang uden Loven» til Gunst for sin Sjælevandrings Lære, som om Apostlens Mening havde været: jeg levede engang, førend jeg kom i dette Legeme, uden Loven, nemlig da jeg var i Skikkelsen af et Dyr eller en Fugl. Hos Epiphanius Hær. XXIV, 5 bebreides det Basilides, at han tillod under Forfølgelser at fornægte Christus med Paaberaabelse af dennes Ord i Bjergprædikenen «Giver ikke Hundene Offer, kaster ikke Eders Perler for Sviin» (Matth. VII, 6¹); thi hiin

1) Hos Epiphanius a. St. læses Ordene saaledes: *μὴ βάλῃτε τοὺς μαργαρίτας ἐμπροσθεν τῶν χοίρων μήτε δότε τὸ ἅγιον τοῖς κυσὶ*, hvad enten nu Basilides eller Epiphanius citerer Stedet i denne fra Matth. Text noget afvigende Form.

Bedrager (*ἀγώρευς*) udlagde Ordene saaledes: «Vi», siger han, «ere Mennesker, alle de Andre Sviin og Hunde».

Man finder da de to ovenfor anførte Citationer af Johannes' Evangelium Joh. I, 9. og II, 4 iblandt endeel andre, tagne fra Matthæus', Lucas' Evangelier, Pauli Breve til Romerne, Korinthierne, Ephesierne, altsaa netop fra Bøger i vor nytestamentlige Kanon, og dette, i Forening med, at de anførte Ord: *Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον*, og «*Οὐπω ἦκε ἡ ὥρα, μου*», kun findes i Johannes-evangeliet af alle de Skrifter, som ere os bevarede fra Oldtiden, synes afgjørende for, at de ere Citater netop af det sidstanførte Evangelieskrift og ikke af noget andet Skrift.

Derom er det da heller ikke, at der nærmest er reist Tvivl¹⁾. Men derimod har man spurgt: Er det nu virkelig fra Basilides selv, er det af denne Hæretikers eget Skrift, fra de 24 Bøger *Ἐξηγητικά*, hvis Affattelse maa henføres til Tiden før Hadrians Død (s. ovenfor S. 7), at de omspurgte Bibelsteder ere citerede, eller fandtes de i et eller andet Skrift eller i flere Skrifter af Basilides' sildigere Tilhængere, som Forfatteren af *Philosophumena* benyttede til sin Fremstilling af den Basilidianske Lære? Thi at de gnostiske Hæretikere efter Midten af det 2det Aarh. kjendte og benyttede det Nye Testaments kanoniske Skrifter og navnlig med en vis Forkjærlighed det fjerde kanoniske Evangelium, er sikkert nok, men det, der omtvives eller benægtes, er netop dette, at de ældre Gnostikere, Basilides, Valentinus o. A. skulde have kjendt og benyttet navnlig Johannes-Evangeliet.

1) Dog kunde der jo altid siges, at hine to Citater vare tagne af et ældre Skrift, som senere ogsaa var blevet benyttet af Forfatteren til det fjerde Evangelium, men ikke vare tagne umiddelbart fra dette. Saaledes har man jo meent, at ogsaa Citatet i Homil. Clem. XIX, 22, der røber saa noie sit Slægtskab med Joh. 9, 1 ff, ikke skulde være taget fra Johannes-evangeliet, men fra et ældre acanonisk Evangelium — en Formodning, som dog selv Volkmar (*Theol. Jahrb.* 1854 S. 451 f.) tilbagekaldte, men som Scholten har fornyet, s. *Die ältesten Zeugen etc.* S. 60 ff. Vi skulle senere komme tilbage til dette Punkt.

Medens den tydske Prof. Jacobi i flere Skrifter¹⁾ om Basilides' System fremsatte det som afgjort, at Forfatteren til Philosophumena havde i VIIde Bog givet et Udtog af selve Basilides' Værk, blev denne Paastand modsagt af Zeller (Theol. Jahrb. 1853 S. 144—152), Strauss (Leben Jesu für das deutsche Volk, 2te Aufl. 1864, S. 67 f.), Scholten (Die ältesten Zeugnisse betreffend die Schriften der N. T. Bremen 1867. S. 63—67) o. A.; derimod hævdedet af Hofstede de Groot (i det ovenanførte Skrift: Basilides etc.), af Keim (Geschichte Jesu von Nazara, 1867, S. 144) o. A.

Naar der Philos. VII, 21. Miller p. 232 læses: «Og dette er, siger han, det, som er sagt i Evangelierne: «Det var det sande Lys, som oplyser ethvert Menneske etc.»» (*καὶ τοῦτο, φησὶν, ἔσθι τὸ λεγόμενον ἐν τοῖς εὐαγγελίοις. Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει κτλ.*) og Philos. VII, 27. Miller p. 242: «Men at Alt har sine Tider, siger han, det har Frelseren lært, da han sagde: «Min Time er endnu ikke kommen», («*Οὐ δέ, φησὶν, ἕκαστον ἰδίους ἔχει καιροὺς, ἵκανος ὁ Σωτῆρ λέγων Ὁὔπω ἦκει ἡ ὥρα μου*») — da paatrænger sig Spørgsmaalet: Hvo er Subjektet til dette φησὶ? Jacobi svarer, at det er Basilides og finder dette utvivlsomt ved Henviisning til, at der nogle Linier før det første Citat læses: *φεύγει γὰρ πᾶν καὶ δέδοικε τὰς κατὰ προβολὴν τῶν γεγονότων οὐσίας ὁ Βασιλείδης κτλ.* slg. VII, 22. Miller p. 234: *καὶ καλεῖ τὸ τοιοῦτο Βασιλείδης οὐ πτερόν, ἀλλὰ Πνεῦμα ἅγιον* o. a. St. Men i umiddelbar Forbindelse med hiint første Sted, hvor Basilides siges at have skyet al Emanationstheorie og lært Verdens Skabelse blot ved Guds Ord (*ἀλλὰ εἶπε, φησὶ, καὶ ἐγένετο*), tilføies nu, hvorledes denne Anskuelse bekræftes ved Henviisning til Genes. I, 3: *καὶ τοῦτο ἔστιν ὃ λέγουσι οἱ ἄνδρες οὗτοι τὸ λεχθὲν ὑπὸ Μωσέως, Γενηθήτω φῶς κτλ.*

¹⁾ Deutsche Zeitschr. 1851, Nr. 28; Basilidis gnostici sentent. Berol. 1852; Herzogs Realencyclopädie, Art. Basilides. 1854.

Her tages altsaa Hensyn ikke blot til Basilides, men og til hans Tilhængere overhovedet. Ogsaa Begyndelsen af Afsnittet om Basilides' Lære lyder saaledes: «Basilides og Isidorus, Basilides' ægte Søn og Discipel, sige, at Matthias har mundtlig meddeelt dem Hemmeligheder, som denne havde hørt af Frelseren i særegen Underviisning. Lader os derfor see, hvor aabenbart Basilides tilligemed Isidorus og hele deres Skare (*ἴδωμεν οὖν πῶς καταφανῶς Βασιλείδης ὁμοῦ καὶ Ἰσίδωρος καὶ πᾶς ὁ τούτων χορός*) belyver (*καταψεύδεται*) ikke blot Matthias, men selve Frelseren.»

Overhovedet er det en egen Sag med dette *φησὶ* i Philosphumena. At Forfatteren bruger det, hvor han udtrykkelig gjengiver en anden Forfatters Ord, saaledes at han ikke blot i egen Omskrivning fremstiller dennes Mening, har al Sandsynlighed for sig. Men paa den anden Side bruger han *φησὶ* med hiin Ubestemthed, hvori det ofte ligesom Plur. *φασὶ* forekommer hos græske Prosaikere, at det snarest gjengiver vort: «hedder det» eller «siges der», ligesom parenthetisk indskudt ved Anførelsen af en Andens eller af Andres Tale, uden at der nærmere angives noget bestemt Subjekt. Saaledes staaer *φησὶ* i Philos. V, 7. L. 2. Miller p. 97, efterat som nærmest Subjectbetegnelse et: *φασὶν οἱ Ἕλληνες*, er gaaet iforveien. Skribenten, til hvem dette *φησὶ* refererer sig, er, som Indholdet viser, Pindar, men denne selv bliver ikke nævnt hverken før eller siden efter. Ligeledes gaae i samme Capitel S. 98 ff. — hvor den ophitiske Lære fremstilles — Pluralerne *φασὶ, λέγουσι, ζητοῦσι* strax over i Singularret *φησὶ*, saasart Udtogene af et Skrift begynde; men hvo Skribenten er, til hvem *φησὶ* refererer sig, angives ikke. Det samme Phænomen gjentager sig i Afsnittet om de peratiske Gnostikere, Philos. V, 16 (*Καλοῦσι δὲ αὐτοὺς Περάτας . . . Εἰ γὰρ τι, φησὶ, γεννητὸν ὄλωσ καὶ φθείρεται*, o. s. fremdeles; slg. VIII, 9 om Doketerne (*καὶ τοῦτο εἶναι δοκοῦσιν οὗτοι τὸ λελεγμένον ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος· Ἐξῆλθεν ὁ σπεύρων κτλ.* (Matth. XIII, 3. 8) *καὶ διὰ τοῦτο εἴρηκε, φησὶν,*

Ὁ ἔχων ὅσα ἀκούειω (Matth. XIII, 9). Endnu flere Exempler lade sig let paavise¹⁾.

Hertil kommer nu, at vi ved flere Leiligheder see, hvorledes Forfatteren til Philosophumena i Lighed med samtidige Skribenter ikke gjør sig nogen Betænkelighed ved at henføre en Skoles eller et Parties Lære til Stifterne af samme. Selv, hvor han er sig bevidst og udtrykkelig angiver Differentser mellem forskellige Lærere og Tilhængere, som i Hovedsagen høre under samme Kategori, forekommer den samme ukritiske Fremgangsmaade, saa at der opstaaer den Mistanke, at han kan have betjent sig af yngre og til hans Tid udbredte Skrifter, for at fremstille de forskellige Hæresier og ikke just søgt sin Kundskab fra disses oprindelige Koryphæer. Ligesom han ved Overgangen til Basilides' Lære siger: «Lader os nu see, hvorledes Basilides tilligemed Isidorus og hele deres Chor lyve etc.» (s. ovenfor S. 14), saaledes begynder han Fremstillingen af Valentinus' System med de Ord (VI, 29): «Valentinus og Herakleon og Ptolemæus og hele deres Skole lægge Mathematiken til Grund for deres Lære»; og nu gaaes derpaa over til Singularis φησὶν, skjøndt der ogsaa senere forekomme Pluralis φασὶ, λέγουσι.

Alligevel vilde der af den ukritiske Fremgangsmaade ved de Citater af gnostiske Skrifter, som Forfatteren til Philosophumena benytter, endnu ikke følge, at den sidstnævnte Forfatter kun skulde have benyttet gnostiske Skrifter fra en sildigere Tid, med Tilsidesættelse af de ældre og oprindelige gnostiske Sectstifters egne Skrifter. Hvad saaledes Fremstillingen af Basilides' Lære angaaer, da vilde Hippolyts Benyttelse af Isidors og andre Basilidianeres Skrifter ikke udelukke Basilides' eget Værk — Ἐξηγητικά, efter den Titel, som findes hos Clemens Alexandrinus, Strom. IV, p. 504²⁾ — fra at kunne høre med til de Kilder, som havde afgivet Forfatteren til Philosophumena

¹⁾ Slg. Zeller a. St. S. 149 ff.

²⁾ Βασιλειδης ἐν τῷ εἰκοσιῷ τρίτῳ τῶν Ἐξηγητικῶν . . .

Oplysninger til det basilidianske Systems Fremstilling. Tvertimod tale flere Grunde for Sandsynligheden af, at virkelig dette Basilides' Værk — til noget andet vide vi ikke, at han er Forfatter — har været Hovedkilden for Hippolyts Skildring.

I denne Henseende ville vi henvise til Jacobi's ovenfor (S. 13) anførte Paaberaabelse af saadanne Steder, hvor Basilides udtrykkelig sættes som Hjemmelsmand for Tanker og Udtryksmaader, som vare eiendommelige for det basilidianske System, f. Ex. Philos. VII, 22, ed. Miller p. 232: *φείγει γὰρ πάνν και δέδοικε τὰς κατὰ προβολήν τῶν γεγονότων οὐσίας ὁ Βασιλείδης*. Slg. sstds. p. 234: *καὶ καλεῖ τὸ τοιοῦτο Βασιλείδης οὐ πτερόν, ἀλλὰ Πνεῦμα ἅγιον*. Philos. 24, ed. Miller p. 237: *Ὁν λόγον οὖν Ἀριστοτέλης ἀποδέδωκε περὶ τῆς ψυχῆς και τοῦ σώματος πρότερος, Βασιλείδης περὶ τοῦ μεγάλου ἄρχοντος και τοῦ κατ' αὐτὸν υἱοῦ διασαφεῖ. Τὸν τε γὰρ υἱὸν ὁ ἄρχων κατὰ Βασιλείδην γεγέννηκε κτλ.* Unægteligen er det ikke ganske correct, naar Hofstede de Groot (Basilides am Ausgang etc. S. 60 Anm. ⁵) henviser til Philos. VII, 27. Miller S. 244 og til X, 14. Miller S. 322 for at godtgjøre, hvorledes det er Basilides og ingen Anden, hvis System Forfatteren til Philosoph. vil fremstille, idet han oversætter de paapegede Steder ved: «Dies ist es, was Basilides uns erzählt»; thi paa det første Sted hedder det: *Ταῦτα μὲν οὖν ἔστιν, ἃ και Βασιλείδης μυθεύει, σχολάσας κατὰ τὴν Αἴγυπτον, και παρ' αὐτῶν τὴν τοσαύτην σοφίαν διθαχθεῖς, ἐκαρποφῆρησε τοιοῦτους καρπούς*, og paa det andet Sted: *Ταῦτα δὲ και Βασιλείδης τερατολογῶν οὐκ ἀλγύνεται*. Ved dette *και* antydes altsaa, at Basilides ikke ene er Hjemmelsmand for de meddeelte Anskuelser og Lærdomme. (Mærk desuden, at der nogle Linier i Forveien a. St. Miller S. 322 læses: *Ταῦτα δὲ πάντα κατὰ προλογισμόν εἶναι ἐκείνου τοῦ οὐκ ὄντος λέγουσιν, εἶναι δὲ κόσμον και διαστήματα ἄπειρα*). Men paa den anden Side forudsættes der ved hiin Udtryksmaade: «dette er det, som ogsaa Basilides siger», at Forf. til Philosophumena dog ogsaa netop fra selve

Basilides har øst sin Kundskab om det, han meddeler som basilidiansk Lære. Endnu mere afgjørende for Visheden om, at det er fra Basilides selv, og altsaa fra dennes egne Skrifter, at Forfatteren til Philosoph. har hentet sin Fremstilling, er følgende Sted: VII, 19. Miller p. 229 f. Hippolyts Bestræbelse gaaer nemlig i dette og de foregaaende Capitler ud paa at vise, hvorledes det er Aristoteles' Lærdomme, som ligge til Grund for Basilides' Lære, og inden han nu begynder sin Fremstilling (s. VII, 20 «Basilides altsaa og Isidorus, Basilides' ægte Søn og Discipel, sige, at Matthias har mundtlig meddelt dem hemmelige Lærdomme etc.» (slg. ovenfor S. 14), slutter han sine indledende Bemærkninger med: «Naar det da nu findes, at Basilides ikke blot i Indhold alene, men ogsaa i de samme Ord og Udtryk har omdannet Aristoteles' Lærdomme til vort evangeliske Frelsesord, hvad er da tilbage andet, end ved Paapegelse af det Fremmedartede at vise hans Disciple, at Christus ikke vil være dem til nogen Gavn, da de egentlig kun ere Hedninger»¹⁾. Den Adskillelse, som her gjøres mellem Basilides og hans Disciple, i Forbindelse med den angivne Hensigt at vise disse Sidstnævnte, hvorledes de overhovedet ikke ere Christne, da det, som deres Lærer udgiver for Evangelium og Frelsesordet, ikke er andet end en gammel hedensk Viismands Philosophie²⁾, synes dog med Nødvendighed at fordre, at det er fra Basilides' egne Skrifter, hvorfra Forfatteren til Philosophumena maatte hente

¹⁾ Ἐὰν ὁ Βασιλείδης εὗρεθῆ μὴ τῇ δυνάμει μόνῃ ἀλλὰ καὶ τοῖς λόγοις αὐτοῖς καὶ τοῖς ὀνόμασι τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους δόγματα εἰς τὸν Εὐαγγελικὸν καὶ σωτήριον ἡμῶν λόγον μεταρμολόμενος, τί λείπει (Cod. λήπει), ἢ τὰ ἀλλότρια ἀποδόντας ἐπιδεικνύει αὐτοῖς τοῦτου μαθηταῖς, ὅτι ἔθνικοὺς ὄντας αὐτοὺς Χριστὸς οὐδὲν ἀγγελήσει; Philos. VII, 19. p. 229.

²⁾ S. VII, 20. Miller p. 230: Πολλὰς γὰρ γενεαῖς Ἀριστοτέλης Βασιλείδου γεγενημένος πρῶτος τὸν περὶ τῶν ὁμωνύμων ἐν ταῖς Κατηγορίαις καταβέβληται λόγον, ὃν ὡς ἴδιον οὔτοι καὶ καινὸν τινὰ καὶ τῶν Μαθητῶν λόγων κρύβειον τινα ἐνδιασαφούσιν.

sin Fremstilling af den Hæretikers System, mod hvem han polemiserer.

«Men» — siger Zeller (Theol. Jahrb. 1853 S. 148) — «hvo som behandler de græske Philosopher saaledes, som Forfatteren til Philosophumena, hvo der f. Ex. er istand til at paastaae, at Heraklit har talt ligesom Monarchianeren Noet om Fader-Søn (IX, 9), at Basilides har øst sin Lære af Aristoteles (VII, 14 ff.), at Gnostikeren Justin har øst sin fra Herodot (V, 24 ff.) o. s. v., hvo, som saaledes forstaaer at blande det Nærmeste sammen med det Fjerneste, for ham maatte det dog virkelig have været en sand Ubetydelighed, at underskyde Læreren Disciplenes Ytringer. Vi see jo ogsaa ellers hiin Tids Skribenter uden Omstændigheder henføre en Skoles Lærdomme til Stifteren af samme, at tillægge Zeno det Stoiske, Pythagoras det Pythagoreiske og Ny-pythagoreiske, Plato de yngste Formationers Platonisme». Med den sidstnævnte Slags Henviisning er imidlertid dog kun beviist Muligheden af, at Forfatteren kunde have tilladt sig en saadan Sammenblanding og Forvexling af en Philosophs egne og hans Disciples Lære. Men naar Forfatteren til Philosophumena angiver saa bestemt som i det ovenfor angivne Sted, VII, 19. Miller 229, at han vil vise Basilides' Disciple, hvorledes deres Lærers System er beskaffent, da maatte dog Paastanden om, at en Mulighed som den angivne var bleven til Virkelighed, begrundes ved mere positive Beviser. Thi et Beviis ligger ikke i Henviisningen til den forunderlige og ofte urimelige Maade, hvorpaa Forfatteren til Philos. udleder forskellige Hæresier fra hedenske Philosophers Systemer. Med dette Misgreb af philosophisk Art behøver ikke Mangel paa historisk Troskab i Citationerne at være forbunden¹⁾.

Endnu en anden Omstændighed kommer her i Betragtning. Det er vist, at hverken Hippolyt eller Tertullian eller Irenæus

¹⁾ Forresten mangler det heller ikke paa virkelige Paralleler og Berøringspunkter mellem de gnostiske Lærdomme og Platos, Aristoteles' eller andre græske Philosophers Anskuelse.

strængt adskille en anden af de ældste Gnostikere, Valentinus, og «hans Skole». De tale om «Valentinus og hans Efterfølgere» eller om «Valentins Skole» eller om «Valentinianerne», ligesom om Basilides og Basilidianerne». Men dog er der en kjendelig Forskjel at bemærke, idet der udtrykkeligen navngives bestemte Mænd blandt Valentinianerne, Secundus, Herakleon, Ptolemæus o. A., om hvilke der udtrykkeligen bemærkes, at de i flere Punkter afvege fra Valentinus og fra hinanden indbyrdes, ligesom der anføres ikke faa Citater af disse Mænds Skrifter hos Kirkefædrene. Det sees saaledes deraf, at Valentinus har havt et ikke ringe Antal af selvstændige og talentfulde Disciple, som uddannede og modificerede hans System. Basilides synes derimod i denne Henseende at staae mere isoleret, og med Undtagelse af hans Søn, Isidorus¹⁾, er der ikke opbevaret Navnet paa nogen af hans Disciple, ei heller noget Skrift fra nogen anden navngiven Basilidianer. Hvorfor skulde vi da nu ikke antage, at Forfatteren til Philosophumena har ved Fremstillingen af Basilides' Lære raadført sig med denne Mands Hovedværk? hvorfor finde det sandsynligere, at han ikke fra dette, men fra ubekjendte Skrifter, hvorom der ikke haves ringeste Kundskab, har hentet sin Fremstilling? Er det paa Grund af, at Basilides' 24 Bøger *εἰς τὸ εὐαγγέλιον* ikke existerede eller kjendtes til den Tid, da Forfatteren til Philosophumena udarbejdede sit Værk? Men Clemens Alex., hvis Tidsalder strækker sig til 220 eft. Chr., kjendte og benyttede det og har paa et enkelt Sted (Strom. IV, 12) endog udtrykkeligen anført Citater af «Basilides' Udlægninger (*Ἐξηγητικὰ*) den 23de Bog». Endnu sildigere Vidnesbyrd om dette Værks Benyttelse have vi fra Origines († 254). Er det da ikke meer end sandsynligt, at Forfatteren til Philosophumena, der forfattede sit Værk til Fremstilling- og Gjendrivelse af Hæretikerne og de hæretiske Partiers Lærdomme

1) «Isidor har befæstet sin Faders Mythologie med nogle Tillæg». Theodoret. Hær. Fab. I, 4.

i Tiden mellem 225 og 250, og som paa Grund af sit fortroelige Bekjendtskab med den romerske Kirkes Forhold maa antages at have opholdt sig i Rom eller i Omegnen af Rom, hvor han maatte have ønskelig Leilighed til at kjende de vigtigste Hæretikeres Skrifter, ved Fremstillingen af den basilidianske Lære navnlig har benyttet Sectstifterens Hovedværk?

Nei, indvendes der (af Hilgenfeld, Theol. Jahrb. 1856. S. 786—821, Scholten, Die ältesten Zeugnisse, S. 66, og af Andre); thi Basilides' System i «Philosophumena» stemmer ikke overeens med denne Gnostikers Tanker, saaledes som vi kjende dem fra ældre Kilder, fornemmeligen Irenæus, Clemens Alex. og Pseudo-Tertullian (*adversus omnes hæreses*); heraf følger, at Hippolyt i «Philosophumena» har laant sin Beretning over Basilides fra sildigere Basilidianer, og at altsaa hans Citationer ikke kunne gjælde som Citationer af Basilides' egne Skrifter». Men det er langt fra, at de Lærde¹⁾, som have nøiere indladt sig paa Sammenligningen mellem de forskjellige Fremstillinger af Basilides' Lære, der findes meddeelte os dels i «Philosophumena», dels i de ovenanførte Kirkefædres Skrifter, ere enige i at indrømme en større Uovereensstemmelse mellem dem, end den, der finder sin Forklaring i de forskjellige Øiemed, i hvilke hine Fremstillinger bleve meddeelte, medens de hver paa sin Maade indeholde Bidrag til at udfylde og oplyse hinanden indbyrdes. Naar det saaledes var Hippolyt magtpaaliggende at eftervise de gnostiske Hæresiers Udspring, var det Irenæus' Hovedinteresse at vise deres Usandhed. Derfor kunde Adskilligt træde frem i Forgrunden hos den Ene, hvad der hos den Anden ikke syntes

¹⁾ Foruden de allerede tidligere nævnte Forfattere, slg. W. Möller, Die Geschichte der Kosmologie der griechischen Kirche bis auf Origines, mit Specialuntersuchungen über die gnostischen System, Halle 1860. R. A. Lipsius, Der Gnosticismus, sein Wesen, Ursprung und Entwicklungsgang, i Ersch u. Gruber, Allg. Encycl. Art. Gnosticismus, særskilt Aftryk, Leipzig 1860. A. Hilgenfeld, Der Gnosticismus und die Philosophumena i hans Tidsskr. 1862 S. 400—464. Endelig s. Baur, Kirchengesch. (1860) I, 204—213.

rigtigt, maaskee ogsaa netop fordi han ansaae det tilstrækkeligt bekendt for sine Læsere. Hvad saaledes Hippolyt meddeler om Valentin og hans Disciple, indeholder intet Nyt af Betydning; for en stor Deel har han hentet sine Beretninger fra Irenæus, som han to Gange anfører under Titelen *ὁ μακάριος πρεσβύτερος Ειρηναῖος*. I *Philosophumena* VI, 42. Miller p. 202 finde vi derimod, at Forfatteren udtrykkeligen erklærer i Anledning af Gnostikeren Marcus og dennes Tilhængere, «at han vil gaae nøiere ind paa disses Lære og undersøge Stykke for Stykke, hvad de lære ved det, de kalde det første Bad, og ved det andet, som de kalde Forløsningen»; thi «Irenæus havde mere i Almindelighed handlet derom (*ἀδρομερέστερον εἰπῶν*), og derfor benægtede hine Gnostikere Sandheden af Irenæus' Fremstilling.»

Endelig paastaas der, at vi paa Grund af Anførelsesmaaden ved Citaterne fra det nye Testamente hos de Hæretikere, hvis Lære fremstilles i *Philosophumena*, henvises til sidste Fjerdedeel af 2det Aarhundrede.

Brugen af Formlerne *τοῦτο ἐστὶ τὸ εἰρημένον* — *τοῦτο ἐστὶ τὸ λέγομενον* — *καθὼς γέγραπται* — *ἢ γραφὴ λέγει* ved Citationen af Steder i Evangelierne og de paulinske Breve skal — ifølge Scholten (*Die ältesten Zeugnisse* etc. Side 69) — tyde hen paa en Tid, da de nytestamentlige Skrifter bleve betragtede som hellige Skrifter i Lighed med det Gl. Test.s Bøger; men til Basilides' (125 eft. Chr.) og Valentins (140) Tid var dette ikke Tilfældet, da endog Justin, Polycarp og Pseudo-Ignatius endnu ikke kjende det Nye Testament som «hellig Skrift». Dersom vi — mener man — kunde komme i Besiddelse af de gamle Gnostikeres egne Værker, hvilke blomstrede i den nærmest efterapostoliske Tid, vilde vi finde, at disse gamle Hæretikere ligesaalidt som de samtidige kirkelige Skribenter havde beraabt sig paa nytestamentlige Skrifers Autoritet. Baade for hine og for disse var i Tiden indtil 2det Aarhundredes Midte den mundtlige Tradition den Autoritet, som paaberaabtes, kun at Hjemmelsmændene for Traditionen vare forskellige.

Baade Retroende og Hæretikere beraabte sig paa Apostles og Aposteldisciples mundtlige Underviisning, men hine paa den af alle Apostle Menighederne forkyndte Prædiken, disse paa visse enkelte Apostles og Aposteldisciples hemmelige Meddelelser til nogle faa Udvalgte. Saaledes angav Basilides Apostlen Matthias og Apostlen Peters Discipel Glaukias, Valentinus Apostlen Paulus' Discipel, Theodas (Strom. VII, 17), de naasseniske eller ophitiske Gnostikere Marianne eller Mariamme, en Qvinde, hvem Jacobus, Herrens Broder havde underviist (Philosophum. V, 7; Miller p. 95, X, 9. Miller p. 314), som Hjemmel for den dybere og hemmelighedsfulde Kundskab (Gnosis), hvoraf de roste sig at være i Besiddelse fremfor den almindelige Kirkes Tilhængere. Derfor kunne de Steder hos Hippolyt og mange andre Kirkefædre, hvor der anføres, hvad Basilides, Valentinus, Herakleon, Theodotus, Cerdo, Marcion etc. have sagt, ikke være hentede fra selve disse Gnostikeres Skrifter, men fra Skrifter af disses Disciple til en senere Tid.

Denne Slutning kan forsaavidt med Rette kaldes en *petitio principii*¹⁾, fordi der her sættes som vist, hvad der netop skulde bevises, nemlig at de Christne indtil Midten af 2det Aarh. ikke have tilkjendt det Nye Testamentes Skrifter nogen Anseelse som hellige Skrifter.

Thi her er et Spørgsmaal, som navnlig i nyere Tid har fundet en meget forskjellig Besvarelse.

Det var længe og er vel endnu hos Fleerheden af de Christne en herskende Forestilling, at det Nye Testamentes Skrifter fra den Tid, da de alle vare forfattede, — efter den almindelige Mening inden Udløbet af det første christelige Aarhundrede — havde udgjort en Samling, der nød samme Anseelse og sættes i lige Classe med det Gamle Testamentes Skrifter, hvilke der tillagdes af de Christne en særegen Autoritet som guddommelig inspirerede og i denne Betydning hellige Skrifter. Men om en

¹⁾ Saaledes af Hofstede de Groot. a. St. S. 77 Anm.

afsluttet Samling af nytestamentiske Skrifter af det Omfang, som nu foreligger under dette Navn, kan der først være Tale i det 5te og de følgende Aarhundreder, og selv om en Samling, saaledes som Irenæus og de samtidige Kirkefædre kjendte den, række Vidnesbyrdene ikke op over 170 eft. Chr. Om enkelte nytestamentlige Bøgers Tilværelse før hiin Tid vidne derimod deels udtrykkelige Citater (hvad der dog sjældnest er Tilfældet) hos Kirkefædrene indtil det angivne Tidspunkt, deels (hvad der oftere er Tilfældet) saadanne Steder, der røbe sig som Reminiscentser fra hine. At der imidlertid meget tidlig rundt om i Christenheden dannede sig Samlinger, der indeholdt Skrifter, hvis Affattelse henførtes til Apostlene, maae vi ansee som en naturlig Følge deels af den Opfordring, som selve de apostoliske Forfattere stundom give om, at deres Skrifter maatte blive udbredte ogsaa til andre Christne end netop dem, der først havde modtaget dem (s. Col. IV, 16. 1 Thess. V, 27), deels af den Høiagtelse og Interesse, som de Christne maatte føle for Apostlene og disses skriftlige¹⁾ saavel som mundtlige Underviisning. Men spørges der nu videre om, hvorvidt de apostoliske Skrifter fra Begyndelsen af deres Udbredelse nød den samme Anseelse hos de Christne som det Gamle Testaments Skrifter — saaledes som det sees at have været Tilfældet fra de sidste Decennier i 2det Aarhundrede —, da reiser der sig Tvivl derom, deels fordi de ældste kirkelige Skribenter gjøre en langt sparsommere An-

¹⁾ Af Polycarps Brev til Philippenserne (c. XIII), see vi, at disse havde bedt ham om at sende sig Ignatius' Breve, hvilket Ønske han ogsaa opfyldte, med Tilføielse af, at Philippenserne vilde kunne have megen Nytte og Opbyggelse af deres Læsning. I det samme Brev skriver Polycarp (c. III), at han ikke af sig selv, men kun efter Philippensernes udtrykkelige Opfordring havde grebet Pennen; thi i deres Menighed havde jo Paulus selv prædiket og de havde modtaget Breve fra denne Apostel; «men hverken jeg eller nogen min Lige kan naae den salige og herlige Paulus' Viisdom». Naar de philippensiske Christne ønskede at besidde Ignatius' og Polycarps Breve, skulde de da ikke have sat en endnu høiere Priis paa Apostlen Paulus' Breve, ikke blot dem, der vare skrevne til den philippensiske Menighed, men dem alle?

vendelse af Citationer fra det Nye Testamentes Skrifter end fra det Gl. Testamentes Bøger, dels fordi vi savne ved Citater af hine de indledende Formler, der benyttes ved Citater fra de sidstnævnte: «som der er skrevet» — «som Skriften siger» o. dsl., hvorved der jo altid maa forudsættes, at der er bleven tillagt det Skrift eller de Skrifter, hvis Ord paaberaabes, en særegen Anseelse. Udtrykkeligen citerede finde vi hos de apostoliske Fædre kun tre paulinske Breve. Clemens Romanus henviser i sit Brev til Korinthierne (c. 47) til Paulus' (første) Brev til denne Menighed og bruger den simple Formel: *ὑμῶν ἔγραψε*. Polycarp erindrer i sit Brev til Philippenserne (c. III) disse om, at Paulus har skrevet Breve til dem, «af hvis Læsning de kunde have megen Opyggelse». Ligeledes synes Ignatius i sit Brev til Ephesierne (c. XII) at omtale Pauli Brev til dem. Altsaa kun i Anledning af, at Forfatterne skrive netop til de samme Menigheder, til hvilke Paulus havde skrevet, nævnes Apostlens Skrifter. Ellers benyttes de apostoliske Breve kun stiltiende, idet Ytringer fra disse indflættes i de kirkelige Skribenters egne Ord og Formaninger. Ganske anderledes er Citationsmaaden ved gammeltestamentlige Skrifter, hvor Formler som disse anvendes: *ἡ γραφή λέγει, γέγραπται, λέγει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὁ προφήτης λέγει, λέγει ὁ κύριος*. Man slutter deraf, at naar de nytestamentiske Breve vare blevne betragtede som «hellig Skrift» ganske paa samme Maade som de gammeltestamentlige Skrifter, da vilde Citationsmaaden have været lige. Med Evangelierne forholder det sig atter noget anderledes. Hos de apostoliske Fædre anføres vel enkelte Kjendsgjerninger af den evangeliske Historie og af Jesu Udsagn, men uden Henvisning til noget Skrift. Ved Christi Ord hedder det: *ὁ κύριος λέγει, ὁ Χριστὸς λέγει*. Ved sidstnævnte Formel, der svarer til Citationsmaaden af gammeltestamentlige Udsagn: *λέγει τὸ πνεῦμα ἅγιον* etc. kan man ligesom kjende den Bro, ad hvilken Begrebet om det Kanoniske gik over fra de gammel-

testamentlige til de nytestamentlige Skrifter¹⁾. Men først successivt synes denne Overgang at være skeet. Saalænge der endnu levede Apostle og disses umiddelbare Disciple, havde disses mundtlige Underviisning og Meddelelser en Interesse og Betydning for de Christne, som først senere blev de apostoliske Skrifter til Deel. En af de apostoliske Fædre, Papias, der dog kjendte Evangelieskrifter af Matthæus og Marcus, foruden Breve af Apostlene Johannes og Petrus (Euseb. III, 39), og som allerede havde haft Leilighed til at bemærke, hvorledes den mundtlige Overlevering ikke altid havde bevaret sin oprindelige Reenhed og Sandhed²⁾, erklærer, at han troede ikke at kunne have saamegen Nytte af Skrifter som af det levende Ord, og derfor havde han omhyggeligen udspurgt hos gamle Folk, der havde kjendt Apostlene, hvad Andreas eller Petrus havde sagt, Philippus eller Thomas eller Jakobus eller Johannes eller Matthæus (*τί Ἀνδρέας ἢ Πέτρος εἶπεν ἢ τί Φίλιππος κτλ.*) og hvad Aristion og Presbyteren Johannes, Herrens [umiddelbare] Disciple sigte (*αἱτε Ἀρ. καὶ ὁ πρ. Ἰωάννης, οἱ τοῦ κυρίου μαθηταὶ λέγουσι*). Den samme Vægt, lagt paa den mundtlige Overlevering af den saliggjørende Lære, kjendes i Clemens af Alexandriens Fortælling (Strom. I, 11. 12) om de Lærere fra forskjellige Lande, hvis Underviisning han havde benyttet, og som umiddelbart havde modtaget den evangeliske Sandhed fra de hellige Apostle, Petrus, Jakobus, Johannes og Paulus. Overhovedet bevidnes jo denne Høiagtelse for den mundtlige Overlevering ved de gjentagne Henviisninger til denne hos alle Kirkefædrene, men med den Forskjel, at de af disse, hvis Tidsalder falder efter Midten af 2det Aarhundrede, langt hyppigere og med langt større Bestemthed end de ældre, tillige beraabe sig paa det Nye Testamentes Skrifter. Det kan derfor heller

¹⁾ Landerer, i Herzogs Real-Encyclop. Art. Kanon des Neuen Test.

²⁾ *Ὁὐ γὰρ τοῖς τὰ πολλὰ λέγουσιν ἔχαιρον ὡςπερ οἱ πολλοὶ, ἀλλὰ τοῖς τἀληθῆ διδάσκουσεν.*

ikke vække Forundring, at i de Brudstykker af Gnostiske Værker, hvis Forfattere blomstrede henimod de sidste Decennier af 2det Aarh., f. Ex. Valentins Disciple, Ptolemæus, Heracleon o. A., findes ligeledes en Mængde Citationer af nytestamentlige Skrifter. Ja, med Rette har man fra den Møie og Anstrængelse, som disse Mænd anvendte for at fortolke Evangelierne og de apostoliske Breve til Gunst for deres Anskuelser ved Hjælp af den meest tvungne Allegorisering, sluttet sig til, at kun den Anseelse, hvori hine Skrifter stode hos de Christne, kunde have bevæget dem til at vælge netop hine Skrifter til Oplysning og Bekræftelse af Lærdomme, som de langt lettere havde kunnet udvikle selvstændigen og uden de Vanskeligheder, som de nytestamentlige Skrifers Indhold maatte lægge dem i Veien. Men hvad skulde have bevæget deres ældre Forgjængere, Mænd som Basilides og Valentinus, til en lignende Fremgangsmaade paa en Tid, da det i den christelige Kirke kun var Brug at paaberaabe det Gl. Testament som Skriftautoritet, og iøvrigt den mundtlige Overlevering fra Apostlene ansaaes for den egentlige og paalideligste Kilde til Kundskab om Jesu Christi Liv og Lære —?

Forinden man imidlertid tør deraf drage den Slutning, at de hos Kirkefædrene Irenæus, Hippolyt o. A. opbevarede Brudstykker af gnostiske Skrifter med Citationer af det N. Test.'s Skrifter, hvor disse paaberaabes som Autoritet, hidrøre fra den sildigere Tids Gnostikere, og at Kirkefædrene af Mangel paa nøiere Kritik have underskudt de ældste Gnostikere deres senere Disciples Ytringer, maa man dog undersøge, om der ikke i Forholdene laae en naturlig Grund til, at de ældre Gnostikere indtog en anden Stilling til det N. T.'s Skrifter, end de samtidige kirkelige Lærere, og at det deraf lader sig forklare, hvorfor hine fulgte en fra disse forskjellig Fremgangsmaade med Hensyn til Benyttelsen af de sidstnævnte Skrifter. Denne Grund synes ikke saa vanskelig at opdage.

Idet Basilides, Valentinus og de andre Hæretikere fra samme

Tid vilde skaffe den Sammensmeltning af hedensk Philosophie og christelig Religion, som de gave Navn af dybere Videnskab (Gnosis), Indgang i Kirken udgave de den for en hemmelig Lære fra Herren og paaberaabte sig, den ene een, den anden en anden Apostels eller Aposteldiscipels Underviisning som Hjemmel. Men jo mere nye og afvigende de gnostiske Lærdomme vare fra den i Kirken almindelig udbredte Tradition, desto mindre Haab turde Gnostikerne gjøre sig om at vinde Tiltro for deres Anskuelse og foregivne apostoliske Autoriteter, naar de ikke kunde vise deres hemmelighedsfulde Viisdoms Overeensstemmelse med en Autoritet, der anerkjendtes i selve Kirken ved Siden af dens mundtlige Overlevering. Som en saadan frembød sig da nærmest det Gamle Testamentes Skrifter. Det kunde ikke falde Gnostikerne vanskeligt ved Hjælp af den til hiin Tid almindelig brugelige og yndede allegoriske Udlægning at benytte disse Skrifter til Understøttelse for deres Anskuelse. Dette gjorde da ogsaa flere af dem, forsaavidt deres System ikke ligefrem medførte en Forkastelse af det G. Test. som Demiurgens Værk. Men i ethvert Tilfælde maatte det være dem langt mere magtpaaliggende at eftervise Overeensstemmelsen mellem Gnosis og Skrifter af Apostlene, da det var fra Jesus og hans Apostle de selv udledede hiin. Om nu endogsaa den mundtlige Forkyndelse af Evangeliets Lære udgjorde Hovedkilden for de Christnes Underviisning i denne, bleve dog ogsaa Apostlenes Skrifter benyttede til Belæring og Opbyggelse, saaledes som det fremgaaer af de apostoliske Fædres Skrifter. Men medens de kirkelige Lærere mindre trængte til det skrevne Apostelords Autoritet, da de vidste, at deres Lære var i Samklang med den hele Kirkes paa den apostoliske Tradition støttede Bevidsthed og derfor sjeldnere følte Opfordring til udtrykkeligen at henvise til nytestamentlige Skrifter¹⁾, søgte Gno-

¹⁾ Istedetfor at sige, at i den allerældste Christenheds Tid betragtedes de apostoliske Skrifter som andre troværdige menneskelige Skrifter og kun

stikerne at skaffe deres theosophiske Speculationer Indgang netop ved Henviisning til hine, idet de herved opnaaede meer end een Fordeel. Thi da der endnu ikke var vedtaget nogen Bestemmelse om, hvilke og hvormange Skrifter der tilkom Plads i det Nye Testamentes Samling, kunde de med større Frihed gjøre deres Valg og benytte de blandt de nytestamentlige Skrifter, som meest tiltalede dem, og atter kunde de af de valgte Skrifter benytte de Udsagn, som bedst syntes at egne sig til at understøtte og anbefale deres Anskuelser. Ligesaa lidt som man derfor af den Omstændighed, at de nytestamentiske Skrifter hos de ældste kirkelige Forfattere saa sjelden omtales, tør slutte, at hine Skrifter til den Tid ikke eksisterede, ligesaa lidt tør man fra den forskjellige Maade, hvorpaa de citeres i de apostoliske Fædres Skrifter og i Brudstykker af hæretiske Skrifter, som ere os opbevarede, slutte, at disse sidste ikke kunne have været forfattede af de ældste Gnostikere selv, men maae hidrøre fra disses senere Disciple.

Naar man desuden i saa afgjørende Tone, som stundom er Tilfældet, taler om, at i den ældste christne Kirke indtil Midten af 2det Aarh. ansaaes udelukkende det Gl. Test. som «hellig Skrift», og at vi først hos den antiochenske Biskop Theophilus, omtrent ved Aar 170 see Apostlenes Skrifter satte i lige Classe med det Gl. Test.'s Skrifter som hellige og inspirerede²⁾,

det G. T.'s Skrifter som inspirerede og hellige, og at derfor findes de nytest. Skrifter saa sjelden citerede hos de apostoliske Fædre og de andre ældste christelige Forfattere, bør man tage Hensyn til den Bevidsthed, som udtaler sig paa saamange Steder hos de sidstnævnte Skribenter, at hiin guddommelige Aand, som i det Gl. Testamentes Tid havde viist sig virksom kun i Enkelte, Propheterne, nu ved Christus var bleven alle sande Troende til Deel. Ikke blot Barnabas, Clemens Rom., Ignatius, men Justinus, Clemens Alexandrinus ansee sig selv deelagtige i samme guddommelige Aand, der virkede i Apostlene. De Sidstnævntes Fortrin bestod deri, at de vare umiddelbart valgte af Jesus Christus til at være hans Sendebud. S. Beviissteder hos Credner, Beytr. I, S. 10 ff.

²⁾ S. Theoph. ad Autol. I. II, 22. Ὅθεν διδάσκουσι ἡμᾶς αἱ ἄγια γράφαι καὶ πάντες οἱ πνευματοφόροι, ἐξ ὧν Ἰωάννης λέγει Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος κτλ.

da har det viist sig, at hiin Paastand dog ikke er ubetinget sand. Allerede i et Skrift, der, om det ogsaa med Urette bærer Navn af Barnabas' Brev, dog efter de nyeste og grundigste Undersøgelser maa antages at hidrøre fra det andet christelige Aarhundredes første Decennier (s. Weizsäcker: Zur Kritik des Barnabasbriefes aus dem Cod. Sinait. 1863) fandt man (c. IV i den gamle latinske Oversættelse) Ordene af Matthæusevangeliet ¹⁾ XX, 16 og XXII, 14: *Multi vocati, pauci electi* indledede med den Formel: *sicut scriptum est*. Denne Citationsmaade ved et Skriftsted af det nye Testamentes Bøger var imidlertid saa enestaaende hos christelige Skribenter før Midten af 2det Aarh., at man troede sig beføiet til at ansee den for at hidrøre fra den senere latinske Oversætter, som havde indskudt sin Tids Citationsmaade af nytestamentiske Bøger foran de citerede Ord. Men da ved Tischendorfs Opdagelse af den Sinaitiske Codex i Aaret 1859 ogsaa den hidtil ubekjendte græske Text af Barnabasbrevets første Capitler droges for Lyset, fandtes deri: *ὡς γέγραπται* ²⁾, ved de paagjældende Ord; hvorved det altsaa godtgjordes, at Forfatteren til Barnabas' Brev havde citeret Matthæusevangeliet som «Skriften», ganske i Lighed med Citationer af det G. T.'s Bøger.

Om ligeledes Opdagelsen af den græske Text til Polycarps Brev til Philippenserne c. XII, hvor det hedder: *Ut his scripturis dictum est: Irascimini et nolite peccare, et: Sol non occidat super iracundiam vestram* vilde kunne fjerne Mistanken om, at Udtrykket: «*ut his scripturis dictum est*», skulde, som man har meent ³⁾, kun være Oversætterens Tilsætning, kan man ikke vide. Saaledes som den latinske Text nu lyder, er her et

¹⁾ Thi ikkun i dette Evangelium og ikke i noget andet Oldtidsskrift finder man: *Πολλοὶ γὰρ εἰσι κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί*. I IV. Esr. 8, 3, hvortil Nogle have villet henføre Citatet hos Barnabas, læses: *Multi quidem creati sunt, pauci autem salvabuntur*.

²⁾ *προσεχῶμεν μήποτε ὡς γέγραπται πολλοὶ κλητοὶ, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί*.

³⁾ Saaledes Credner, Beitr. z. Einl. in die bibl. Schriften I, S. 21.

Sted af Psalme IV, 5 forbundet med et nytestamentisk Skriftsted, Eph. IV, 26 og begge citerede med den solenne Formel: *scripturis dictum est.*

Sikkre er det, at i et gammelt apocryphisk Skrift: «De tolv Patriarchers Testament», som maa være forfattet før Jerusalems tredie Forstyrrelse ved Hadrian i A. 135, har Forfatteren lagt Benjamin, Apostlen Paulus' Stamfader (s. Phil. III, 5), følgende Spaadom om denne hans Ætling i Munden: «Af min Stamme skal i de sidste Dage opvækkes en Herren Elskelig, som hører Hans Stemme og oplyser Hedningene med ny Kundskab Indtil Tidens Ende skal han være i Hedningenes Synagoge og hos deres Øverster som en liflig Sang i deres Mund. I de hellige Bøger (c. 11: *ἐν βιβλοῖς ταῖς ἁγίαις*) skulle baade hans Gjerninger og hans Ord beskrives». Ved disse «hellige Bøger» kan dog neppe forstaaes andet end Apostlenes Gjerninger og Paulus' Breve.

Man seer af disse — vistnok faa, men altid dog mærkelige Steder i et Par Skrifter fra den nærmest efterapostoliske Tid, at Forestillingen om apostoliske Skrifter som «hellige Skrifter» ikke er ganske fremmed for hiin Tid. Kun vogte man sig for at lægge for Meget i disse Vidnesbyrd, saaledes som man gjør, naar man deraf vil slutte, at allerede med det første christelige Aarhundredes Slutning eller i Begyndelsen af det 2det Aarh. existerede der en afsluttet Samling af nytestamentiske Bøger med kanonisk Anseelse. Mod denne Antagelse advares vi ved at bemærke, hvorledes hine Formler: «som der er skrevet» — «Skriften siger» og andre lignende ogsaa anvendes hos de apostoliske Fædre, hvor disse anføre Udsagn, som forgyeves søges baade i det Gl. og det Nye Testamentes Bøger. Slg. Clem. Roman. c. L: «Thi der er skrevet: «Jeg skal mindes en god Dag og skal opvække Eder af Eders Grave» (*γέγραπται γὰρ· μνησθήσομαι ἡμέρας ἀγαθῆς καὶ ἀναστήσω ὑμᾶς ἐκ τῶν θηκῶν ὑμῶν*). Barnab. c. XII: «Ligeledes betegnes han efter Korset hos en anden Prophet, som siger: «Naar

skal dette fuldkommes? Herren siger: Naar Træet bøies og atter reiser sig, og naar af Træet flyder Blod» (*ὁμοίως πάλιν περὶ τοῦ σταυροῦ ὀρίζει ἐν ἄλλῳ προφήτῃ λέγοντι καὶ ποίε ταῦτα συντελεσθήσεται; Λέγει κύριος· ὅταν ξύλον κλιθῆ καὶ ἀνασιῆ καὶ ὅταν ἐκ ξύλου αἷμα στάξῃ*). Barnab. c. XVI: «Thi Skriften siger: «Og det skal skee i de sidste Dage, Herren skal overgive Græsgangens Faar og deres Faaresti og Taarn til Undergang» (*Λέγει γὰρ ἡ γραφή· καὶ ἔσται ἐπ' εσχάτων ἡμερῶν, παραδώσει κύριος τὰ πρόβατα τῆς νομῆς καὶ τὴν μάνδραν καὶ τὸν πύργον αὐτῶν εἰς καταφθοράν*) foruden andre Steder.

Oversee vi nu alle disse, stundom, som det synes, modsigende Phænomener, som maa tages i Betragtning ved Spørgsmaalet om de nytestamentiske Bøgers Anseelse i Tiden indtil Midten af det 2det christelige Aarhundrede, bliver Resultatet, at man hverken i Kirken eller hos Hæretikerne finde Spor af nogen med kirkelig Autoritet sanctioneret Samling af nytestamentlige Bøger, som i Forening med det Gl. Test. skulde gjælde som de Christnes «hellige Skrift», men vi finde ved Siden af det Gl. T.'s Skrifter, baade hos de kirkelige og hos de hæretiske Skribenter fra hiin Tid paaberaabte flere andre Skrifter paa en Maade, som forudsætter, at der tillagdes ogsaa dem Anseelse som guddommelig inspirerede Skrifter. Deriblandt findes flere netop af de vigtigste Bøger, som for den Tid, da der kan være Tale om «det Nye Testamentes Kanon», altid har indtaget deres Plads i denne. Men endnu var det ikke kommet til nogen tydeligere Bevidsthed om disse Skrifers særegne Betydning eller om hvad der dannede Forskjellen mellem dem og andre Skrifter, hvori den christelige Aand kraftigt og levende udtalte sig. Derfor finde vi ogsaa saadanne Skrifter paaberaabte som Autoritet, hvilke der dog senere ikke tilkjendtes Adkomst til Optagelse i det Nye Testamentes Kanon. I Tidens Løb blev det imidlertid nødvendigt at foretage en Udskillelse, hvorved der kunde forebygges den Fare, som truede

Kirken ved en forskjelsløs Benyttelse af alle Slags Skrifter, der udbredte sig i Kirken og dels foranledigede, dels havde den Hensigt at understøtte Anskuelse, som vare i Strid med den sande apostoliske Lære. Hvorledes denne Udsondring skete og hvorledes omsider det Nye Testaments Samling kom til at indeholde de Skrifter, som nu findes i samme; derom indeholder det N. T.'s Kanons Historie nærmere Oplysning. Her ville vi kun indskrænke os til den Bemærkning, at det navnlig var fra Gnostikerne Stødet gik ud til den Bevægelse, der gjorde Spørgsmaalet om det Nye Testaments Skrifter til Gjenstand for større Opmærksomhed og dybere gaaende Undersøgelser, end tidligere havde været Tilfældet i Kirken. At Gnostikerne, som man stundom har paastaet, skulde tidligere end den almindelige Kirkes Tilhængere have begyndt Samlingen af det Nye Testaments Skrifter, er en urigtig Mening, støttet til den Kjendtgjerning, at Gnostikeren Marcion er den Første, hvorom der er meddeelt, at han havde dannet sig en saadan, idet Kirkefædrene gjorde opmærksom paa dens Forskjellighed fra den i Kirken imod Slutningen af 2det Aarhundrede vedtagne Samling af nytestamentlige Skrifter. Tvertimod er der, som vi ovenfor have oplyst, Grund til at antage, at allerede til den Tid, da de ældste bekjendte Gnostikere fremtraadte, iblandt hvilke Basilides indtager den første Plads, existerede der i Kirken Samlinger af apostoliske Skrifter, og at det var Trangen til at søge en Støtte for deres fra den i Kirken udbredte Tradition afvigende Lærdomme, som førte dem til at paaberaabe disse Skrifers Autoritet. Hvilke og hvormange af det Nye Testaments Skrifter de Gnostikere, som blomstrede før Midten af 2det Aarhundrede, kjendte og benyttede, kunne vi ikke med Sikkerhed angive, da vi kun kjende Brudstykker af deres Værker, og Mangelen af Citater fra flere nytestamentlige Skrifter kan være tilfældig. Mærkeligt er det derimod, at vi blandt de fem og fyrgetyve Citater af det Nye Testamente, som man finder hos Basilides,

Ophiterne og Valentinus¹⁾), gjenkjende Steder af alle det N. T.'s vigtigste kanoniske Bøger og næsten intet Sted fra apokryphiske Skrifter. Jo mere Antallet af de sidstnævnte Skrifter voxte fra Midten af 2det Aarh., desto mere synes ogsaa denne Omstændighed at tale for Visheden om, at de ovennævnte Citater netop fandtes i de ældste Gnostikeres Værker.

Men spørge vi nu, for at vende tilbage til det Punkt hvorfra vor Undersøgelse gik ud: hvilken Betydning for det fjerde kanoniske Evangeliums Authentie og Troværdighed har da den Kjendsgjerning, at vi hos en af de ældste Gnostikere, Basilides, finde to Steder, som læses i dette Evangelium, paaberaabte som Autoritet paa lignende Maade som det Gl. Test.? — da er det vistnok sandt, at Basilides ikke erklærer det Evangelieskrift, hvoraf de to paagældende Citater («*Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν κτλ.*» og «*Ὁὕτω ἦκε ἡ ὥρα μου*») ere tagne, for Apostelen Johannes' Værk; thi han nævner overhovedet ligesaalidt ved denne Leilighed som ved de andre nytestamentlige Citater Navnene paa de Forfattere, af hvis Skrifter han anfører Udsagn. Deraf kan man imidlertid ikke slutte, at det var ham ubekjendt, at det ovenfor citerede Skrift ansaaes som et Værk af Johannes, thi det var jo overhovedet i Tiden før 150 ikke Skik at anføre Steder af Evangelier eller apostoliske Breve med Tilføielse af Forfatternes Navne. Men man kan vistnok heller ikke fra Basilides' Citation af Johannes-Evangeliet slutte, at han anerkjendte det som forfattet af denne Apostel. Thi, som vi ovenfor have paapeget, man tør ikke ligefrem af den Omstændighed at Gnostikerne ikke have bestridt Ægtheden af de nytestamentlige Evangelier og Breve, men tvertimod paaberaabt disse som Autoritet, uddrage den Slutning, at disse Skrifters Ægthed var saa almindelig anerkjendt og saa sikker, at selv hine Hæretikere ikke vovede

¹⁾ For dette Antal siger Hofstede de Groot, at han indestaaer med tilstrækkelig Vished. Foruden disse 45 regner han 44 Steder hos Ptolemæus, Herakleon og nogle andre Valentinianere, endelig 78 Citater hos Theodotus, tilsammen 167. A. Skr.. S. 33 f.

at benægte den. Thi da Hæretikerne netop søgte om en Autoritet, som de kunde benytte til Understøttelse for deres Lærdomme, vare de glade ved at kunne finde en saadan i de Skrifter, hvilke nøde Anseelse i Kirken, og der var ingen Opfordring for dem til at benægte hine Skrifters apostoliske Anthentie, saameget mindre som de jo kunde vælge iblandt dem saadanne, der — i al Fald ved vilkaarlig Fortolkning — lode sig benytte for deres Hensigter. Heller ikke kunde Hæretikerne føle sig videre bundne ved deres Citationer af det Gl. og N. T.'s Skrifter, da Henviisningen til disse ved Formlerne: «som der er skrevet» — «som Skriften siger» — «som der er sagt i Evangelierne» etc. — kun indeholdt, endog under Forudsætning af, at den var oprigtigt meent, et Vidnesbyrd om, at de erkjendte de paaberaabte Skriftord som en Autoritet, uden at forresten dennes Omfang og Betydning var nærmere bestemt. End ikke i Kirken selv havde jo hine Formler i den ældste Tid anden Betydning, end at derved tilkjendegaves Overbeviisningen om, at de citerede Ord vare sagte under Indvirkning og Tilskyndelse af Guds Aand c : at de vare inspirerede. Man kan jo endog tvivle om, hvorvidt de nytestamentlige Forfattere ved det Par Citater, som synes at findes i deres Skrifter tagne fra gammeltestamentlige Apokrypher (f. Ex. Judas' Citat af Henoch, Jud. V. 14) have villet udstrække Anerkjendelsen af disse Bøgers Inspiration ud over Grændserne af de Ord, der citeres. Overhovedet vilde man ved at underlægge alle saadanne Antydninger om Erkjendelse af et Skrifts Inspiration hos de gamle christelige Forfattere den Betydning, som forbandtes med Inspiration til en langt senere Tid, begaae samme Feil, som man vilde gjøre sig skyldig i, dersom man f. Ex. af Yttringen i Fortalen til *Die deutsche Theologie*: «Dieses Büchlein hat der allmächtige ewige Gott gesprochen durch einen weisen Mann», vilde slutte, at Luther, eller hvo der nu har udtalt sig saaledes, skulde have villet forøge det Nye Testamentes Kanon med en ny Bog.

End ikke Paastanden om det fjerde Evangeliums Affattelse i det 2det Aarhundredes sidste Halvdeel lader sig uden videre afvise ved, at de to johanneiske Citater fandtes i Basilides' eget Skrift; thi man vil jo kunne gjøre den ovenfor (S. 12 Anm.¹) antydede Betænkelihood gjældende, at fra de paa-gjældende to Steders Citation i Basilides' Værk, kan man ikke slutte, at det fjerde Evangelium har foreligget denne Hæretiker i sin nuværende Skikkelse, da han muligviis kunde have øst dem fra et Skrift, ældre end vort Johannesevangelium, men som senere ogsaa var blevet benyttet af dette Evangeliums Forfatter¹).

¹) Et saadant Forhold har man troet at opdage ved Sammenligning af følgende Citation hos Justinus Martyr og hos Forfatteren til de Clementinske Homilier med Joh. III, 3—5. Hos Justinus (Apol. I. 61) læse vi: *Ὁ Χριστὸς εἶπεν Ἄν μὴ ἀναγεννηθῆτε, οὐ μὴ εἰσέλθῃτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν* (og nu tilføies: *ὅτι δὲ καὶ ἀδύνατον εἰς τὰς μητέρας τῶν τεκουσῶν τοὺς ἄπαξ γεννωμένους ἐμβῆναι, φανερόν πᾶσιν ἐστίν*). Dette Jesu Udsagn hos en Forfatter, der øste af Evangelier, «forfattede af Apostle og Apostel-Disciple», har man fra gammel Tid anset for et Citat af Jesu Samtale med Nicodemus Joh. III, 3: *Ἀμὴν ἀμὴν λέγω σοι, ἐὰν μὴ τις γέννηθῆ ἄνωθεν, οὐ δύναται ἰδεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ*, hvorpaa i Vers 4 følger Nicodemus' Indvending: *Πῶς δύναται ἄνθρωπος γέννηθῆναι γέροντων ὄν; μὴ δύναται εἰς τὴν κοιλίαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ δεύτερον εἰσελθεῖν καὶ γεννηθῆναι*; Men nu læses der hos Forfatteren til de saakaldte Homiliæ Clement. XI, 26: *Ὅτιως γὰρ ἡμῖν ἄμωσεν ὁ προφήτης εἰπὼν Ἀμὴν ὑμῖν λέγω. Ἐὰν μὴ ἀναγεννηθῆτε ὑδατι ζῶντι εἰς ὄνομα πατρὸς, υἱοῦ, ἁγίου πνεύματος, οὐ μὴ εἰσέλθῃτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν*. Hvorledes — spurgte nyere Kritikere — kan nu denne overensstemmende Afvigelse fra Johannesevangeliet, at baade Justinus og Homilisten istedetfor det johanneiske: *ἐὰν μὴ τις γέννηθῆ ἄνωθεν* citere: *ἂν (ἐὰν) μὴ ἀναγεννηθῆτε*, og istedetfor det johanneiske: *οὐ δύναται ἰδεῖν τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ*, citere: *οὐ μὴ εἰσέλθῃτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν*, forklares, dersom begge de nævnte Forfattere have benyttet Johannesevangeliet? Maa det ikke snarere antages, at Citatet er fra et gammelt, os ubekendt Evangelium, som Forfatteren til Johannesevangeliet ogsaa kan have benyttet, men omdannet? Vi ville, da her ikke er Leilighed til nøiere at drøfte dette Spørgsmaal, ikkun foreløbigen bemærke, at Ligheden og Uligheden mellem Johannesevangeliets Text paa den ene Side og Texten hos Justin og Homilisten paa den anden Side i Henseende til Udtrykket *τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν* ophører at være saa paafaldende, efterat man i Cod. Sinait. og to Minuskelhdskfter ved Joh. III, 5 har fundet Læsemaaden; *οὐ δύναται ἰδεῖν τὴν βασιλείαν τῶν*

En saadan Mulighed kan nu ved denne Leilighed ligesom i de fleste Tilfælde, hvor der handles om et Oldtidsskrifts Authentie, ikke nægtes, naar man forkaster Gyldigheden af de Vidnesbyrd, som man ellers i lignende Anliggender pleier at ansee for tilstrækkelige. Men da man dog ved historiske Undersøgelser maa gjøre Afkald paa et mathematisk Beviis' Sikkerhed og nøies med overveiende Sandsynlighed, bliver her Spørgsmaalet, om man har større Grund til at antage Formodninger og Hypotheser, som ikke understøttes ved nogen afgjort Kjendsgjerning, eller at antage en Tingenes Sammenhæng, som anbefaler sig ved Kjendsgjerninger, der ikke lade sig afvise. Kjendsgjerning er det nu, at vi hos de kirkelige saavelsom hos de hæretiske Skribenter fra de apostoliske Fædre af indtil Theophils og Irenæus' Tider finde — i Forhold til de faa og fragmentariske litteraire Produkter, som ere os opbevarede fra hiint Tidsrum — en Mængde dels udtrykkelige Citationer dels Antydninger af Steder, som læses i det Evangelium, der fra 170 eft. Chr. — med Undtagelse af Alogernes ¹⁾ kun paa indre Grunde støttede Modsigelse —

οὐρανῶν. Med Undtagelse af *ἐὰν μὴ ἀναγεννηθῆτε*, som Justinus og Homilisten have tilfælles, istedetfor at det hos Johannes hedder: *ἐὰν μὴ τις γεννηθῆ ἄνωθεν*, er Uligheden i Citationen mellem de tvende første saa stor, at, dersom Jesu anførte Ord skulle være øste fra skriftlige Optegnelser, kun ikke fra Johannesevangeliet, maae vi antage, at Justin har benyttet eet, Homilisten et andet Evangelieskrift, som begge ere os ubekjendte. Imidlertid fører dog Justins tilføiede Bemærkning om Umuligheden af en Gjenfødelse i bogstavelig Forstand Tanken tilbage til Ordene hos Johannes III, 4, ligesom Homilistens eiendommelige Tilsætning *ὑδατι ζῶντι* κτλ. bringer Johannes III, 5 *ἐξ ὑδατος* i Erindring. Skulde da ikke det Phænomen, som her frembyder sig, lade sig forklare af, at baade Justin og Homilisten have citeret Johannes III, 3—5 efter Hukommelsen, og Overensstemmelsen i Brugen af *ἐὰν μὴ ἀναγεννηθῆτε* være opstaaet ved Forbindelse med en Reminiscens fra Matth. XVIII, 3: *ὁ Ἰησοῦς εἶπεν Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ στραφῆτε καὶ γένησθε ὡς τὰ παιδία, οὐ μὴ εἰσέλθῃτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν* (mærk Joh. III, 5: *οὐ δύναται εἰς εὐχρῆσιν εἰς* (Cod. Sin. *ἰδεῖν*) *τὴν β. τ. θ.*) —?

¹⁾ Saaledes kaldes af Epiphanius (Hær. II, c. 3, 4) et Parti i 2det Aarh. i Lille-Asien *αἵρεσις ἀποβάλλουσα Ἰωαννοῦ τὰς βίβλους*, hvorom Epiphanius dog forresten selv siger (c. 4): *δοκοῦσι αὐτοὶ τὰ ἴσα ἡμῖν πιστεύειν* og

eenstemmigt antages for Apostelen Johannes' Værk. Da der nu ikke lader sig paavise noget andet Skrift, hvoraf de ovennævnte Citater skulde være tagne, og da de alle have hiin Eienommelighed i Tanke og Udtryk, hvorved Johannesevangeliet saa tydelig adskiller sig fra de øvrige nytestamentlige og alle andre Skrifter, er det da ikke rimeligere at antage, at hine Citater tilsammen hidrøre fra eet og samme Evangelium, der mere end noget andet har det afgjorte Præg at være een Forfatters Værk, end at ville udlede dem fra eet eller flere aldeles ubekjendte Skrifter? Hertil kommer, at medens de Skrifter, hvorved Basilides søger at godtgjøre sin fra Kirkens almindelige Tradition afvigende Lære som christelig og apostolisk, forresten udelukkende høre til dem, som bestandigt have indtaget Plads i det Nye Testaments kanoniske Skriftsamling, saa er det sandsynligt, at det Skrift, hvoraf de to ovennævnte Citater ere tagne, ogsaa har hørt til denne Classe; men hvilket andet kunde det da være, end Johannesevangeliet? Men, dersom Johannesevangeliet mellem 120 og 130 eft. Chr. var optaget i Samlingen af de blandt de Christne almindeligen udbredte Skrifter, da kan fra denne Tid af ingen væsentlig Forandring eller Omdannelse være foretaget dermed. De enkelte større Interpellationer, som i denne Henseende kunne paaberaabes, VII, 53 — VIII, 11 og XXIde Cap., hidrøre — dersom de virkelig ere Interpolationer — fra tidligere Tid.

Men omendogsaa derved er afviist Tanken om alle de Relationer, som Baur og flere af hans Skole have villet finde i det fjerde Evangelium til Stridigheder og kirkelige Bevægelser i Tiden efter Aar 150 og hvorpaa de have støttet Paastanden om dette Evangeliums Affattelse langt nede i 2det Aarh., er dermed

δοκοῦσι λοιπὸν ἐπιλαμβάνεσθαι τῆς ἁγίας καὶ ἐνθίου διδασκαλίας, alt-saa erklærer dem for rettroende i Dogmet. Iøvrigt aflagde selv disse Folk trods deres Forkastelse af de johanneiske Skrifters apostoliske Authentie et Vidnesbyrd om det johanneiske Evangeliums høie Alder ved at tillægge Hæretikeren Corinth, Johannes' Samtidige, dets Affattelse.

ikke godtgjort Evangeliets Affattelse ved Apostlen Johannes. Saaledes see vi derfor ogsaa, hvorledes Keim (Geschichte Jesu von Nazara, Zürich 1867, S. 146), for nylig har uddraget det Resultat af de udvortes Vidnesbyrd om dette Evangelium, at dets Affattelsetid maa sættes mellem 100—117 eft. Chr., medens han iøvrigt benægter dets Affattelse ved Apostelen Johannes. Besynderligt nok fastholder Keim Paastanden om, at de i Philosophumena I. VII, 20—28 anførte nytestamentlige Citater virkelig hidrøre fra Basilides selv, og tilføier ved denne Leilighed, «at omendogsaa Muligheden af en Forvexling af Basilides med hans Tilhængere maa forbeholdes, hvor svagt endogsaa Beviset for Rigtigheden deraf er, har dog den Kjendsgjerning tilstrækkelig Vægt, at Johannes virkelig eksisterede til Basilides' Tid, og at det lader sig efterwise, hvorledes de gnostiske Mestere og deres Disciple ivrigt grebe hans Bog.» Det er vanskeligt at forstaae, hvorledes denne Udtalelse lader sig forene med den følgende Efterviisning (a. Skr. S. 161—167), at alle Beretninger om Apostlen Johannes' Ophold i Lille-Asien og om hans høie Alderdom indtil Trajans Tid savne al historisk Hold. Derimod er det vist, at med Indrømmelsen af, at det fjerde Evangelium eksisterede før 120 eft. Chr., er der givet et Punkt, hvorved en Kritik, der vil frakjende Apostelen Johannes al Andeel i dette Evangelium, allerede finder sin Gjendrivelse. Maaskee vil dette tydeligst kunne anskueliggjøres ved at tage Hensyn til, hvad der fra hiin Kritiks Standpunkt — inden det omtalte Basiliadianske Vidnesbyrd var draget frem for Lyset — er blevet gjort gjældende før det johanneiske Evangeliums Affattelse langt nede i det 2det Aarh. eft. Chr. Hvorledes dette Evangelieskrift, som indtil denne Tid ikke skal have eksisteret, saa hurtigen udbredte sig og kunde finde Anerkjendelse som apostolisk Skrift i hele Christenheden, saa at vi omtrent 170 efter Chr. finde det i Brug i de forskjelligste Lande, i Syrien, Ægypten, Lille-Asien, Gallien, Italien, Africa saavel blandt Hæretikerne som blandt katolske Christne, dertil skal Forklaringen netop være, at dette

Skrift imødekom alle denne Tids dogmatiske Interesser og gav det, hvortil hele den dogmatiske Udvikling trængte hen, det, som fra alle Sider længst var forberedt og tilstræbt, dets Udtryk. «I det fjerde Evangelium fandt Gnostikere og Montanister det, som de forgyeves søgte i de ældre Evangelier, en Christus, som svarede til deres Forestillinger om hvad Christus havde gjort og sagt, netop fordi han var opstaaet under disse Forestillinger. Det Samme var Tilfældet med Katholikerne i Tiden efter 2det Aarh.'s Midte. De fandt et Evangelium, hvis Sandhed havde sin Borgen for dem i dets Overeensstemmelse med deres dogmatiske Anskuelse; og derfor kunde de ikke tvivle om dette Evangeliums apostoliske Oprindelse. Medens ægte apostoliske Skrifter (f. Ex. Johannes' Apokalypse), eller Skrifter, som dog stod den apostoliske Lære nærmere (Hebræerevangeliet, Hermæ Pastor, o. a.) senere kunde komme i Mistanke for ikke at stemme med den sande Lære, altsaa være uapostoliske, maatte netop saadanne Skrifter, der fjernede sig fra Apostlenes historiske Lære, men fremstillede en sildigere Tids Læretypus, netop for denne Tid anbefale sig som apostoliske. Idet Kirken fjernede sig fra sit oprindelige Standpunkt, men tillige fastholdt Traditionens Grundsætning, den absolute dogmatiske Stabilitets Princip, var det en for den uundgaaelig optisk Illusion, at den maatte troe, at de, som vare blevne staaende paa hiint Standpunkt, havde fjernet sig fra det; hvad derimod den selv i sin fremskridende Udvikling optog i sig, det havde den ogsaa havt fra Begyndelsen i sig. Hvad der i Johannesevangeliet for os er Tegn paa dets sildige Oprindelse, det gjaldt for Kirken i det 2det Aarh.'s sidste Halvdeel som Beviis for dets Ælde¹⁾.»

Altsaa, det fjerde Evangelium var — efter denne Fremstilling — en ligesaa tro Gjenspeiling af Kirkens Bevidsthed efter Midten af 2det Aarh., som det var fremmed for den apo-

¹⁾ S. Zeller, Die äusseren Zeugnisse über das Dasein und den Ursprung des vierten Evangeliums, Theol. Jahrb. 1845. S. 643 f. jfr. 648.

stoliske og nærmestapostoliske Kirkes Bevidsthed. Derfor skal det først til denne sildigere Tid kunne antages at være affattet, men da ogsaa strax ved sin Udbredelse have vundet Anerkjendelse som apostolisk Værk. Men, naar det nu viser sig, at en Mand, der havde været Apostlen Johannes' Samtidige, allerede har, maaskee endog kun ti Aar efter Apostelens Død, henviist til et Evangelieskrift, der paa det Bestemteste angiver hiin Apostel om ikke udtrykkelig som sin Forfatter saa dog uafviselig som sin Hjemmelsmand¹⁾, og den ovennævnte Mand ved Paaberaabelse af dette og flere andre Skrifter, der stode i Anseelse hos de Christne, har søgt at godtgjøre sin fra den almindelige kirkelige Tradition afvigende Lære som christelig og apostolisk; naar vi fremdeles see, hvorledes netop dette Evangelieskrift fremfor noget andet med Forkjærlighed vedbliver at benyttes og misbruges til den evangeliske Sandheds Forvanskning af Basilidianer, Valentinianer og andre Kirkens meest frygtede Modstandere blandt Hæretikerne — kan der da tænkes nogen anden Grund til at Kirken havde optaget og vedblev at beholde hiint Evangelieskrift i sin Samling af nytestamentlige Bøger, uden fordi dets apostoliske Autoritet støttede sig paa sikre historiske Vidnesbyrd derom?

Men til dette Resultat vil man komme, ogsaa uden at man behøver med Baur og hans Skole at antage en saa stor Kløft mellem den christelige Menigheds dogmatiske Bevidsthed i Tiden før og efter det 2det Aarhundredes Midte, og uden at billige de Præmisses, som de burske Theologer ville gjøre gjældende. Thi det Princip, hvorfra disse gaae ud, nemlig at de forskjellige Opfattelser af en stor Idee, der træder ind i Verden, kun successivt udvikle sig af hverandre, saa at dens fuldkomnere, renere og høiere Tilegnelse allerede skal afgive et tilstrækkeligt Kjendemerke paa sin meget sildigere Oprindelse, gjendrives af

¹⁾ Her bortsees fra det omtvistede Vidnesbyrd i Joh. XXI, 24. Derimod slg. XIX, 35. 26. XIII, 23 ff. etc.

al Historie og Erfaring. Intet er dog vissere, end at netop de største aandelige Bevægelser — man tænke f. Ex. paa Reformationen og paa Opfattelsen af det evangeliske Princip i det 16de og i det 17de Aarhundrede — frembyde Exempler paa, hvorledes samtidige Nogle kun modtage et næsten umærkeligt Stød og blive staaende ved det første Fremskridt, medens Andre allerede fremskyndes til det Punkt, hvortil Fleerheden først langt senere naaer. Saavist som den paulinske Christendom allerede existerede ved Siden af Jødechristendommen, saavist behøvedes der ikke 50—70 Aar, for at den johanneiske Christologie kunde danne sig. Men derfor er alligevel Forskjellen mellem det johanneiske Evangeliums historiske og didactiske Indhold, i Sammenligning med de tre synoptiske, stor nok til, at hiint Evangelieskrift ikke skulde i ganske anden Grad end de synoptiske have fremkaldt Spørgsmaalet om, hvorvidt det virkelig hidrørte fra den Apostel, fra hvis Meddelelser det saa utvetydigt angav sit Udspring. Thi omendogsaa de synoptiske Evangelier, som ikke selv indeholde nogen bestemt Angivelse om deres Forfattere, allerede paa Grund af Overensstemmelsen mellem deres Indhold og den i Kirken almindelig udbredte apostoliske Tradition kunde finde Udbredelse og Anerkjendelse som apostoliske Værker, maatte den i flere Henseende iøinefaldende Afgang mellem disse Evangelier, for hvis tidligere Affattelse og Udbredelse i Kirken baade udvortes og indvortes Grunde tale, og det johanneiske, i Forbindelse med den Anvendelse, som Hæretikerne gjorde netop af dette Evangelium, indeholde en Opfordring til, hos Apostlen Johannes' umiddelbare Disciple, hvoraf mange levede indtil langt ned i det 2det Aarhundrede, at forvisse sig, om dette Skrifts Indhold stemmede med Apostlens sande Lære, og kun et bekræftende Svar kan forklare dets Udbredelse og eenstemmige Anerkjendelse som *εὐαγγέλιον κατὰ Ἰωάννην* rundt omkring i den christelige Kirke, hvorom vi have uforkastelige Vidnesbyrd fra 180 eft. Chr.

Det er mærkeligt nok, hvorledes kort Tid efter, at man

ved de sindrigste Combinationer havde troet sig beføiet til at paastaae det johanneiske Evangeliums Affattelse i den sidste Halvdeel af det 2det Aarh., Fremdragelsen af det ovenomhandlede Vidnesbyrd af Basilides foranledigede en ny Revision af Vidneforhøret over det fjerde Evangelium, hvis Resultat blev, at endeel af de Vidnesbyrd, hvilke man havde frakjendt saagodt som al Betydning for det omhandlede Spørgsmaal, viste sig i et ganske andet Lys, saa at man kom tilbage til den gamle Erkjendelse, at det fjerde Evangelium, i Henseende til udvortes Bevidnelse ingenlunde staaer tilbage for de tre synoptiske.

Men her viser det sig imidlertid, hvorlidt afgjørende dog tilsidst de udvortes Vidnesbyrd alene ere for Spørgsmaalet om det johanneiske Evangeliums Authentie. Thi foruden dem, der som Keim (Geschichte Jesu von Nazara S. 121—136) ganske forkaste dets historiske Troværdighed, uagtet de godkjende de udvortes Vidnesbyrd for det fjerde Evangelium som apostolisk og johanneisk, finde vi i den nyeste Tid andre Theologer, der, skjøndt de ikke blot anerkjende de udvortes Vidnesbyrd for det fjerde Evangelium, men ogsaa betragte det som en høist vigtig Kilde for Jesu Historie, dog af Hensyn til indre Grunde ikke anerkjende det som umiddelbart og directe Værk af Apostlen Johannes¹⁾. Hvad der nemlig ved

¹⁾ See Weizsäcker, Untersuchungen über die evangelische Geschichte, ihre Quellen und den Gang ihrer Entwicklung, Gotha 1865. S. 297: «Nach allem diesem überwiegen die kritischen Gründe, welche uns das Evangelium auf einen apostolischen Ursprung zurückführen heissen, oder vielmehr die Beschaffenheit der Schrift erklärt sich am natürlichsten unter der Voraussetzung dieses Ursprungs. Damit ist aber noch nicht gesagt, dass der Apostel, welchem wir dasselbe zuschreiben, es selbst niedergeschrieben habe; es kann unter seiner Leitung von einem Schüler geschrieben sein, oder aber nach seinen Vorträgen oder Aufzeichnungen in der Gemeinde verfasst. Alle Gründe, welche für die apostolische Herkunft sprechen, bleiben hiebei unberührt, sobald man annimmt, dass die Abfassung sich streng an seine Mittheilungen anschloss. Noch im zweiten Jahrhundert bestand eine Erinnerung [jvfr. Muratori, Fragment. incerti scriptoris de canone Lin. 10—16; Clemens Alexandrinus hos Euseb. VI, 14], nach welcher das Evangelium gewissermaassen das

de udvortes Vidnesbyrd lader sig godtgjøre, er, hvorledes man nødvendig maa antage en Sammenhæng mellem det fjerde kanoniske Evangelium og Apostlen Johannes, og hvorledes et Evangelium, som allerede fra de første Decennier af det 2det Aarhundrede regnedes blandt den christne Kirkes Hovedskrifter, maa afgive et vigtigt — hvad enten umiddelbart eller middelbart — Bidrag til Kundskab om Jesu Liv og Lære. Men derimod er det først ved en omhyggelig Analyse af Evangeliets eget Indhold og ved en alsidig Overveielse af dets Forhold til Synoptikerne og til 1ste Johannes Brev, det Spørgsmaal maa afgjøres, om *εὐαγγέλιον κατὰ Ἰωάννην* er et authentisk Værk af Apostlen Johannes i den Forstand, at det er nedskrevet af Apostlen selv, eller om der her foreligger et Skrift, hvortil Johannes har givet Stoffet, men som ved en anden Haand¹⁾ har modtaget sin nuværende Form. Thi de Forsøg, som ere blevne gjorte (af Weisse, Schweizer o. A.) for at dele det fjerde Evangelium i de af Johannes og de af en Anden forfattede Partier have paa Grund af dette Skrifs eiendommelige Beskaffenhed, der saavel ved sit hele Anlæg og Plan som ved sin Stil fremfor noget andet bærer Præget af at være een Forfatters Værk, viist sig i samme Grad vilkaarlige som hinanden modsigende.

gemeinsame Werk des Kreises, im welchem Johannes lebte, zu sein schien, und bald wurde dieses dahin ausgebildet, dass in gewisser Weise der ganze Apostolat an seiner Abfassung theilhaftig sei. In diesen Vorstellungen mag das Richtige liegen, dass die Abfassung nicht ausschließlich persönliche Sache des Apostels war. In welcher Gestalt der Stoff von ihm selbst ausging, lässt sich jetzt bloss noch vermuthen. Dahin aber, dass dabei eine solche Vermittlung stattfand, sprechen mehrere starke Gründe.« Slg. Ewald Jahrb. der bibl. Wissensch. III. S. 146. ff. XIII, S. 188 f. og samme Forfatters Geschichte der Ausgänge des Volkes Israels und des nachapostol. Zeitalters. Gött. 1859. S. 218.

¹⁾ Fra en saadan kunde f. Ex. Betegnelsen: «den Discipel, som Jesus elskede», (Joh. XIII, 2. XIX, 26. XX, 2. XXI, 7. 20.) synes mere passende at hidrøre end fra Johannes selv.